

EM LÉKKÖNYV

A MAGYAR AKADEMIA

palotájának megnyitási ünnepélyére

Az akadémia vendégekönyvének ezimlapja
Weber H. tollrajza után.

1865

KIADJÁK DEUTSCH TESTVÉREK
a „Magyarország és a nagy világ” tulajdonosai.

545.003

Előszó.

Oly korban élünk, melyben egyesek mint nemzetek annyit érnek, a befolyásból, hatalomból s az ezzel együtt és karöltve járó anyagi jóllétből annyi részt bírnak csupán, a mennyi szellemi tőke felett rendelkeznek, más szóval: a mily fokán állanak a műveltségnek és a tudományosságoknak.

Ezen megdönthetetlen igazság ad oly nagy fontosságot a nemzetek életében a legkisebb közművelődési mozzanatoknak is, s ez teszi oly emlékezetessé és fontossá, a magyar tudós akadémia megnyitásának jelen ünnepét is.

Ó szép ünnep ez, mely szívünket örömmel és egyszersmind büszkeséggel tölti el!

Mert a hol a tudománynak ily palotája van, mely a legsúlyosabb napok alatt, a legnagyobb viszonyok között az egyes polgárok adakozásaiból és gyakran vajmi önmegtágadással hozhatott áldozataiból épült fel ily pompás díszben: az a föld műveltség- és tudomány-kedvellő, tehát életre hivatott nép hazája, s nemzet, mely életének legszomorúbb s homályosabb korszakában is ily tényekkel fejezi ki akaratát és jogát a léthez, az ily nemzetnek lehetnek viszontagságos megpróbáltatásai, egét vészes felhők boríthatják egy időre: de az ily nemzetnek létele és jövője nem állhat többé vitatás alatt, biztosítva van az saját ereje, műveltsége és tudomány-szeretete által.

Ezért merjük mi a m. tud. akadémia palotájának fölépítését nemzetünk életében korszakot képező eseménynek nevezni. Oly korszakét, melyet a tudomány és felvilágosodás napja világít be, s melynek verőfényén anyagi jóllét, s mi ennél százszorta becsesbb: politikai szabadság fog felvirágozni.

Mert nép, mely tudománykedvellő és művelt, az nem lehet sem szegény, sem rabszolga. E sötét árnyak csak oly népek életét sorvasztják, melyek az idő követeléseivel dacolva, vagy azt meg nem értve makacsul ragaszkodnak lelki vakságukhoz.

E makacskodás különben is csak ideig-óráig lehetséges. A dacoló sziklát a tenger hullámai, ha évek alatt nem, de évtizedek vagy századok, de bizonyos idő alatt okvetlenül elmoszák, s a polgárosodás hullámai gyorsabban végzik munkájokat; e hullámok ereje rohamos, s e rohamnak mi sem állhat ellent. Nép, mely vele dacol, mintha csak végétét hívna ki, — szét fog törni, el fog veszni.

E fényes csarnok, melynek büszke homlokán a magyar, időt és vészt próbált cimere ragyog; e sugár, merész oszlopok, miket a legigazabb nemzeti lelkesedés emelt, megnyugtathatják sziveinket, hogy, hála a béke műveiben is gyönyörködő Hadúrnak! nemzetünk nem képez oly sziklát, melynek kebelébe önként ne nyílnék út a polgárosodásnak, s melyet mint csupán gátló akadályt összetörni, szétmorzsolni kellene.

Nem, a magyar megértette a kor intő szavát, s midőn lángoló lelkesedéssel oltárt emelt a tudomány és műveltség ügyének, ugyan ezen márványból egyszersmind saját nemzeti lételenek alapját is megszilárdította!

Nem pusztán e sima és fényes falakat értjük. Mert mit ér a legfényesebb és gazdagabb egyház is, ha hiányzik belőle az Urnak szolgáló pap? Hanem értjük magát a tudományos czélu egyesületet: az akademiát, mely azon pillanatban, a midőn e most már felszentelt templomába beköltözik, szintén új korszakba lép, azon korszakba, a midőn létele nemzete javára értékesítnie kell.

S mi módon eszközölheti ezt?

Ha legszebb czéljának megfelelően: a tudományt népszerűsíteni törekszik! Ne legyen a tudomány (legalább annyiban, a mennyiben gyakorlati alkalmazhatóságainál fogva az életbe köz-

vetlenül belevegyül) egyesek kiváltsága csupán, s oly forrás, melyből csak hosszú évek alatt — bilincses vándorlásai után leheessen meritni, hanem népszerűsítése azaz : világos, könnyű, a laikusokat nem elriasztó, de megnyerő előadásánál fogva oly szabad friss csorgó, melyből szomját mindenki kedvvel és könnyedén kielégíthesse.

Sokat kellene és lehetne irnunk, ha ez eszméket részletezni akarnánk, de az itt teljesen fölösleges, az illetők megértének bennünket, s tudják mit akarunk mondani akkor, midőn a tudomány népszerűsítését kérjük.

Második, nem kevésbé szép és dicső feladata tudományos akademiánknak : a tudományt- művelők felbátorítása és istápolása. Azok, kik a tudomány magasabb színvonalára felhatolnak, vagy éppen annak tovább vitelére hivatvák, nem mindig bírnak egyszersmind a népszerű előadás képességével, vagy ha igen, erejüknek úgy szólván, elfecsérlése lenne laikusoknak, hogy úgy mondjuk : gyermekeknek beszélni akkor, midőn eszméikkel egy magasabb körnek : férfiaknak, tudósoknak is hasznára lehetnek. De éppen ennél fogva úgy szólván : kívül esnek a közönséges életen, s ezért közvetítésre van szükségük, mely eszméiket, felfedezéseiket, vívmányaikat felhasználás végett a népbe átvezesse, — s számukra a kiérdemelt munkássági jutalmat a nép nevében előlegezze.

Ezen közvetítés feladata szintén az akademiának jutott. Illetékesen legelső sorban öt illeti e tendő, melyet a nemzeti előhaladás és fejlődés, ezzel szélesebb értelemben a tudomány érdekében el nem utasíthat magától. E pillanatban talán még ugyan nem rendelkezik annyi eszközzel és oly segély forrásokkal, hogy ezt sikerrel és kellő mérvben eszközölhesse, — de reménységünk, sőt több : biztos kilátásunk lehet rá, hogy a kellő segélyforrás meg fog nyitni számára. A fellobogott nemzeti lelkesedés nem fog a kezdeményezésnél megállapodni, s ha a tudománynak ily büszke csarnokot emelt, bizonyára minden tekintetben képesíteni fogja képviselőit nagy hivatásuk teljesíthetésére is.

Van még egy szép, nagy hivatása akademiánknak, melyet bár nem első sorban említünk föl, de a melyet azért mindenek felett legelsőnek tartunk.

Ez nemzeti nyelvünk fejlesztése és művelése. E hivatás fontosságát nincs miért kiemelnünk : tudja, érzi azt minden magyareMBER.

Ime ezen hivatásai vannak azon intézetnek, melynek számára ama büszke csarnok épült, melynek ünnepélyes felavatását ma egy egész ország ünnepli.

Hogy ez „Emlékkönyv“ kiadása által ez ünnepély emeléséhez némileg hozzájárulni igyekeztünk, s hogy e szép nap emlékezetét ez által is tartósabbá tenni iparkodtunk, azt a magyar olvasó közönség bizonyára jó néven veendi.

Pest, decemberben 1865.

BALÁZS SÁNDOR.

Gróf Széchenyi István és a Magyar Akadémia.

*„A magyar nemzet feldicsőítése
él minden csepp véremben.“*

Gr. Széchenyi Istv. „Kelet népe.“

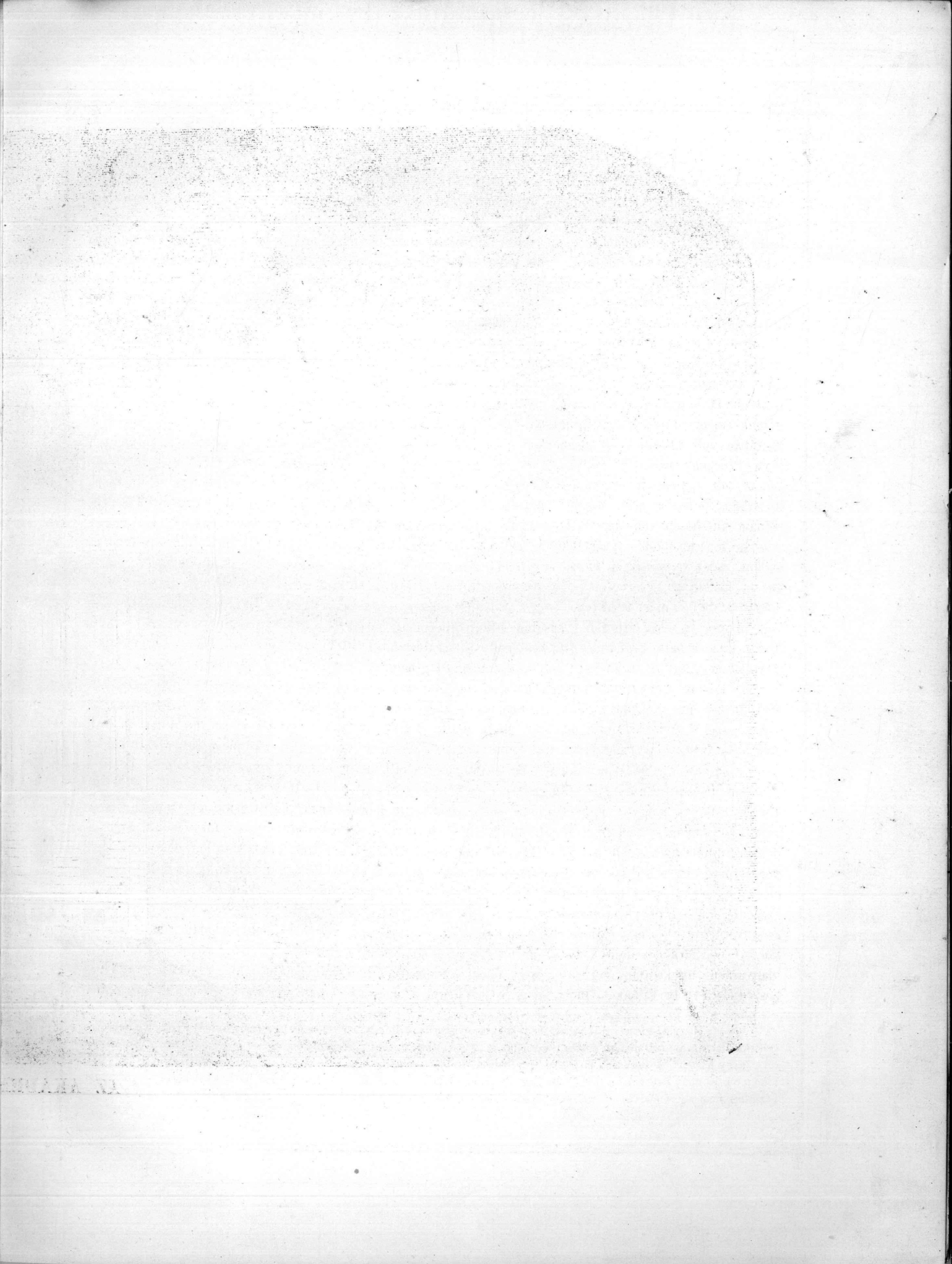
Századokon át a kereszténység nagy ünnepein minden évben ugyanazon evangéliumot olvasták fel az ige hirdetői az ajtatos közönség előtt és a hívők tömege mindannyiszor ugyan azon vallásos ihletettséggel hallgatja meg az irás szavait. Az ujdonság ingerével a könyvek könyvének elbeszélései nem birnak; tartalmukat kiki gyermekora óta ismeri, de épen abban áll az egyszerűen nagynak csodaereje, hogy varázsát az idő nem birja megsemmisíteni, hogy a lélek meg- megújuló rajongással csügg rajta, valahányszor a régen ismert képek előtte felmerülnek. A nemzetek életében is vannak ily nagyszerű jelenetek és személyiségek, kiknek fénye, miként a tiszta aranyé, az idő által el nem kopik; ezekről szól az apa a fiúnak, akár márványpalotának, akár parasztviskónak födele alatt ringatták ennek bölcsejét és midőn a fiú felserdült, a meglett férfiú lelke csak oly érdekléssel és elragadtatással mulat, e nagy emberek és azoknak tettei körül, mintha most először hallana róluk; Antäus csodahatású földje az ilyen hagyomány, melyből új meg új erőt merít a nemzet, valahányszor szelleme vele érintkezik.

Ki az, ki Széchenyiről ma még újat tudna mondani? A nemzet át meg át tanulmányozta e dűsgazdag életet, miként tanulmányozni szoktuk a klasszikusok műveit, hogy azoknak legrejtettebb szépségeivel is megismerkedjünk. Majdnem harmincz éven át hazánk történelmében nincs lap, melyen e nagy ember neve ne diszlenék, amaz elsőtől fogva, melyen a nemzet nemtője ujongva üdvözlé kedvenczét, azon utolsóig, melyen e genius eltakart szemmel és lefelé fordított fáklával áll a kiszenvedettnek gyász-ravatala mellett. Amaz első lapon 1825. november 3-a áll, Széchenyi neve mellett pedig a magyar Akadémiáé és oly napon, mely terebélyes fává növekedettnek üdvözlé ez intézetet, óriási nagyságban emelkedik fel lelkünk előtt annak alakja is, a ki e fának első magvát tette le a földbe. Egyszerű, mindenki előtt ismeretes esemény ez, hasonló azokhoz, mikről az evangelium szól, de szintoly feledhetlen, szintoly nagyszerű miként ezek. Bod Pétertől kezdve, ki már 1760-ban egy „magyar társaság“ mellett buzgózkodott, a hazafiak hosszú sora melegen ápolta ez eszmét — keblében és irataiban; künn a gyakorlati életben e buzgalomnak semmi legkisebb eredménye nem vala látható; Bessenyei, Révay, Decsy, Pápay, Fejér, Teleki részletesen szóltak az „akadémia“ tervéről, ki is dolgozták annak szervezetét, de egyet nem tudtak előteremteni — pénzt! Így akár hányszor került szőnyegre ez eszme, mindannyiszor el kellett napolni a valósítást, mert e sok jó tanács közt hiányzott az, a mire leginkább lett volna szükség, tanács az iránt, vajjon honnan szerezhetők meg a kivitelre megkivántató eszközök! Az 1825. novemb. 3-ki kerületi ülésben alkalmasint hasonló sors érte volna a nagyszerű tervet. Felsőbüki Nagy Pál szokott elragadó szónoklatával festé nemzetiségünk szerencsétlen helyzetét, a nemes felindulás hangján beszélé el, miszerint honi nyelvünket s vele együtt nemzetiségünket eddigelé leginkább „a pislogó mécsék mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét és egész életüket feláldozó, szegény hazafiak szívverőkkel mentették meg az enyészettől; ám fejtse, képezze ki azt ezután az ország dűsgazdag nagyjainak hazafias áldozata, mert ide is, miként Montecucculi mondá, három dolog kell, pénz, pénz és pénz.“

A szónok háta megett, mint egyszerű hallgató, huszárkapitány egyenruhájában az akkor 34 éves gr. Széchenyi István ült. Sokat vitatkoztak a felett, vajjon rögtönözve, vagy pedig már előre kiszámítva volt-e azon örökké emlékezetes jelenet, mely Nagy Pál szónoklatát követte. B. Kemény

Zsigmond, a kinek szeme, miként a gyakorlott búváré a tenger fenekén, élesen tud látni az emberi szív mélységében, diadalmasan kimutatá, miszerint képtelenség volna az^t hinni, hogy Széchenyi „készületlenül“ lépett volna a nyilvános pályára; Széchenyi maga mondá a „Kelet népében,“ hogy akkor — 1825-ben — „kimondhatlan s több napi küzdelem után... bizonyos órában megesküdte magának, hogy miután világosan mutatkoznak lelke előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejtetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fog követni, habár maga maradna, habár vesznie kellene is, mit e kettős célnak elérésére cselekedni lelke sugal.“ Tehát nincs kétség arról — és a ki Széchenyit ismerte, soha sem kételkedhetett rajta, — hogy Keménynek igaza van, midőn azt mondja, miszerint Széchenyi 1825-ki működése, miként a „későbbi is egy rég kiszámított és messzeható terv szüleménye volt.“ De nem jutok ellenmondásba hazánk e legkitünőbb publicistájának nézetével, midőn azon véleményt mondom ki — még pedig Széchenyi egyéniségének, úgy hiszem, meglehetősen alapos ismeretének alapján mondom ki — hogy az 1825. nov. 3-ki jelenet rögtönzött vala. Maga Széchenyinek imént idézett szavai mutatják, hogy ő a célra és — nagyban — az eszközökre nézve is tisztában volt magával, de gyakorlati ember létére a részletek meghatározását az események folyamára bízta. Széchenyi nem volt demokrata és nem is lehetett az azon viszonyoknál fogva, mik közt fölnevelkedett, sőt egyenesen azt mondhatni róla, hogy aristokrata volt, habár a szó legnemesb értelmében. Nyilvános fellépése előtt sokáig mulatott Angliában és miként sok más, úgy az ottani aristokratia példája különösen vonzólag hatott reá; érdeklél tanulmányozta azon meglepő tüneménynek okait, hogy a világ legszabadabb országában az aristokratia mégis ily fényes szerepet játszik és kipuhatólván ez okokat, saját terveinek is ennek megfelelő irányt adott, Magyarországot nemcsak általában reformálni akarta, hanem az aristokratia által akarta reformáltatni. Hogy a magyar aristokratia tetemes része magát a reformot ellenezte, míg a szabadelvűeknek e reform aristokratikus mellékize nem volt inyére, ez volt Széchenyi későbbi elszigeteltségének egyik — és bizonyosan nem utolsó — oka. Midőn tehát a fiatal gróf Nagy Pál beszédjében ama fordulatot vette észre, mely az „éhezve, sanyarogva munkálkodó szegény hazafiakat“ az „ország dúsgazdag nagyjai“-nak ellenében dicsőítette, midőn látta, hogy a szónok szavai után mélyen hallgat a gyülekezet és senki sincs, ki az aristokratiának odavetett keztyűt fölvenné: akkor a génie gyorsan tájékoztató ösztönével kitalálta ő, hogy ily benyomás alatt nem szabad hagyni az országot, hogy terveinek kivitele talán évekre vettetik vissza, ha a nemzet újra meg újra látja, hogy nagyjaitól mit sem várhat — akkor a villanszokra rögtöniségével repült lelkén át e gondolat: „most, vagy soha!“ és megragadva a pillanatot, elmondá amaz emlékezetes szavakat: „Nekem itt szavam nincs; az országnak nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká neveztetését, jószá-gaim egy esztendei jövedelmét feláldozom.“ Míg e szavakra az egetostromló „éljen“ megdördült, Széchenyiben rögtön megszólalt a gyakorlati ész, azt sugalva, hogy kartársai talán fiatalkori lelkesedésnek, népszerűség- hajhászatnak veendik e fellépését, azért rögtön így folytató: „Érett meg gondolással teszem ezt, azért célravezető felvigyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott somma haszontalanul el ne pazaroltassék.“ Sokan rosz néven vették Széchenyitől, hogy ő — miként később is nehányszor tette — úgy már ez első alkalommal is, a maga nagy birtokát hangsúlyozta; de e szavak tán enyhébb bírálatra méltók, ha áll azon felfogás, mely szerint a gróf első fellépését psychologice megmagyarázni törekedtem. Ha való, hogy ő az aristokratia ellen irányzott fulánkot érzett ki Nagy Pál beszédjéből*) oly fulánkot, mely az ő — Széchenyi — messzire kiható terveinek egyik lényeges részét

*) Hogy Széchenyi csakugyan Nagy Pál beszédjének hatása alatt cselekedett és hogy e beszéd jelességét, a keserű mellékiz daczára is méltányolni tudta, mutatják a „Kelet népe“ e sorai: „Adjuk meg mi az Istené, de adjuk meg azt is, mi e Nagy hazafié; ne tagadjuk meg tőle azon babért, melyet érdemle; hiszen nemzetiségünk megmentésében ő a z első bajnok és mely babér, ha ő többé nem lesz, bár akarjuk bár ne még akkor is fog zöldelni halántékai körül, mikor annyi közülünk már rég elfelejtve és örökre elsüllyedve lesz a néma idők tengerébe.“

AZ AKAD

MIA PALOTÁJA.

megsérthette, természetesnek fogjuk találni, hogy ő mintegy ezt akarta mondani a nemzetnek: ime lásd, nem csak a „szegény hazafiak“ tesznek valamit a haza nyelve és nemzetiségeért; én nem vagyok ily „éhezve, sanyarogva munkálkodó szegény hazafi,“ én birtokos vagyok és mégis örömet teszek le ily nagy áldozatot a haza oltárára! Egyszersmind talán figyelmeztetés akartak lenni ama szavak a főurak irányában, hogy lám „de vobis narrarur fabulá,“ hogy nem csak szélnek eresztett beszéd az, mit a sopronyi követ mondott, hanem felhívás az arisztokrátiához, ha megérti, — és megsemmisítő vád ellene, ha nem akarná megérteni. . . . Hogy Széchenyi azon kérdésre: hát miből fog Méltóságod ez év alatt élni? azt felelte: „barátim eltartanak,“ az, véleményem szerint sem negélyzés, sem Plutarchus majmolása nem volt, hanem csak diplomatiái körülírása e válasznak: „hát mi köze ehhez az úrnak?!“

Hogy Széchenyi czélzatait a magas arisztokrácia néhány tagja megérté és hogy a többiekkel ő maga legalább utólag megértette, mutatja az első adományozók névsora, melyben az arisztokratikus nevek határozottan túlnyomók. 1825. nov. 8. — tehát alig öt nappal ama nevezetes kerületi ülés után — a „négy első alapító“ (Gr. Széchenyi István, Vay Abrahám, Gr. Andrassy György, Gr. Károlyi György) nevében Széchenyi kérvényt fogalmazott, melyet 1826 febr. 15. az országgyűlésnek be is nyújtott és melyből — mint Széchenyre nézve főleg jellemzőt — néhány sort akarunk idézni: „Meg vagyunk győzdtetve, hogy midőn nemzetünk nemzetiségében erősödik, általa mind a közönséges jó édes anya, a haza boldogul, mind az ezzel elválaszthatatlan egyesületben levő Királyi Szék fundamentoma megrendíthetetlen erősséget nyer. Mert az egész Császári Királyi Nagy Birodalom annyira különböző Nemzetei egy Nemzetté s o h a ő s z v e n e m o l v a d h a t v á n, ha külön-külön Nemzetiségeket megtarthatják, valamint egyrésről Nemzetiségek érzése Nemzetekhez Nemzeti szokásaikhoz és a fennálló Rendhez köti őket, s kiveri fejekből a Világ Polgári rém Ideákat, ugy másrésről a testvér Nemzetekben fogja költsönösen azon nemes tüzet felgyújtani és táplálni, mely szerint egymással a béke napjaiban, a mint fentebb és fentebb való Nemzeti kiművelődésben, a szükség idején pedig a Király és Haza oltárára teendő áldozatok megtételében fognak egymással vetélkedni.“ Az akadémia czélja pedig ekként magyaráztatik; legyen az „Nemzeti Tudományos Intézet“ mely által a Nemzeti Nyelvnek tökéletesítettése, mind szélesebb és szélesebb kiterjedése eszközöltessen, hogy így a Tudományoknak és Mesterműveknek a Nyelv által leendő mind szélesebb és szélesebb kiművelődése viszont a Tudományok és Mesterművek szélesebb kiterjedése által tökéletesítse és terjessze szeretett Anyánk szép Nyelvét is.“

E folyamodvány következtében szülemlett meg az 1827-ki XI és XII törvényczik „de erigenda ad culturam linguae partiae erudita societate seu academia hungarica“ és a XII czikkben az adakozók névsorában közvetlenül a Nádor neve után következett a „Comes Stephanus Széchenyi“ 60000 forinttal; 1830 nov. 17-én pedig az akadémia megalakult és a másodelnökség a grófra ruházott át. Ezalatt azonban az első lelkesedés elpárolgott és a gáncsoskodás mindinkább emelte fel fejét. Széchenyi magá tudatta velünk egyik későbbi iratában azon fő kifogásokat, mik az akadémia ellen tétettek. Egyfelől azt mondták: valamint önámításokban ugy szavakban is untig gazdag már a bőbeszédű magyar, annyi másban, kivált a természettudományok sokágazatu mezején ellenben oly szegény oly szánakozásra méltó szegény, miként inkább másra s kivált erre illetet volna emelni hazafiai oltárt és áldozatot.“ Mások ismét a nyelv külterjesztésére helyeztek nagyobb súlyt. „Mit használhat — mondák — oly intézet, mely négy fal közt és ekkép a világtól és közsélettől elszigetelve, jobbadán csak szokat gyárt, mondatokat símit, beszédköröket illeszt nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint philologiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon különajku népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít és egyedül szógyártókat nyugpénzel.“ Maga a jeles eszű gr. Dessewffy József — az akadémia mostani elnökének atyja — 1827 sept. 11. ezt írja Kazincynakz: „A magyar Társaság számára tett ajánlások dicsőségére vagynak nemzetünknek; adja Isten, hogy hasznára is lehessenek. Én most is azt ohajtom, a mit mindig, hogy a könyvkereskedés dolga tétessék kedvezőbb lábra s a dolog hagyassék minden idegen be-

folyás nélkül az írókra. Ha az írás hasznát fog hajtani, minden azon lesz, hogy jól írjon és el lesz érve a cél. Az akademiák rontanak, nem építenek; ezt meg tudnám bizonyítani, ha kellene“. És más helyütt (1831 aug. 8.): felséges mind az a mit akar (Széchenyi) de nem érti a módját és a lépéseket, melyeken azt végbe vinni lehessen.“ Mind a két gróftól ölébe fogadta már a haza szent földje, de e pillanatban, midőn a Széchenyi által alapított akademiának negyedfél évtizednyi működésére tekinthetünk vissza el van döntve legalább e téren azon kérdés: vajjon Széchenyi „értette-e a módot, melyen végbe lehessen vinni, a mit akar“

Az akadémia megalakulásán túl annak első alapítójának e téren kiváló tevékenységre már nem igen volt alkalma. Ő olyan volt, mint az ujkori „forráskutatók“; bejárta a nemzeti élet egész területét és a genie ösztöne által vezérelve, meg-megállapodott s azt mondá bámuló honfitársainak, kik csak sivatagot vagy sziklát láttak lábaik alatt: „itt friss forrás buzog a föld kérge alatt; rajta, oldjuk fel köteleiket, hogy élvezhessük!“ Aztán erélyesen hozzá látott, ugyanazon időben mint vezér rendezvén a munkálatot és mint egyszerű napszámos is segítvén azt. Ha aztán fellövelt a kristály tiszta sugár, az ő feladata meg volt fejtve; a nyílást tágasbitani, a kut falait kiépíteni, mind ezt mások is tehették, neki tovább kellett mennie más epedők enyhítésére. A politikai tevékenység mindinkább absorbeálta egész erejét és midőn hosszú szünet után az 1842 novemb. 27-ki közgyűlés alkalmával újra szólalt meg Széchenyi az akadémia nagytermében, szintén főleg politikai okok vezették vala oda. A bevezetésben azon — általunk már említett — kifogásokat czáfolgatta, melyek épen egy akadémia alapítása ellen tétettek és miknek alaposságában, akkor midőn Széchenyi ellenök felszólalt, már senki sem hitt. De ő, az általános politikai viszonyok által indíttatva, mohón ragadta meg az alkalmat, hogy a hazai nyelv körüli buzgalom jogosultságát elismerje, de egyszersmind e buzgalmat mérsékelje is. Fényes ékesszólással fejtegeté, hogy akkorában, midőn ő az akadémia megalakulását lehetségesíté „ezen bajaink közt valóban nem lehetett volna aránylag oly kis tehetséggel akármi czélirányosabbat is eszközölni, mint . . . csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítani némileg össze“ — tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrázatva aggasztólag kétes jövődő borult honunkra, mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozték előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbeesve, nem egy hí kedély törött meg.“ De kimutatván aztán mennyire javult azóta — és részben az akadémia által is — e helyzet, keményen támadta meg azon túlzást, mely „mindent a legnagyobbat, úgy miként a legkisebbet magyar köntösbe akar önteni és mi nem ebben jelenik meg már gyanús előtte.“ E remek beszéd némely helyeiből már is a kétségbeesés felsikoltása üti meg fülünket; Széchenyi érzi „egyfelől nézetének kirekesztő helyességét,“ de másrésről azt is tapasztalja „hogy hazánknak még leghűbb fiai és legkitünőbb tehetségei közül is többen, mint ha az ő (Széchenyi) nézete csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak.“ Saját lelke küzdelmének valóban megrázó képét nyújtja. „Sökszor tölték — ugymond — legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjeket, mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő nemzeti ujjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam; kétkedtem, epedve haboztam, szigorún veték magammal számot, hogy vajjon, mert vérem hidegebb, béketüresém több, tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy huzamban áradoznak . . . vagy hogy tán nincs annyi bátorságom . . . vagy hogy végre tán hiúsági viszketeg, különczködési szesz vagy épen megesontosult makacsság homályosítja nézetemet . . . azonban soha nem tudtam és most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni és ekkép vagy velem beteg vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják.“ Mintha a tűzhegy zúgó tölesérébe pillantanánk, olyannak tárul fel előttünk e szavak után Széchenyi feldőlt keble. — „Civilisatiót, civilisatiót!“ ezt harsógtatja ő nemzete fülebe; a hazai nyelvet ápolnunk tökéletesíteniünk kell, hogy alkalmas eszközzel birjunk a mivelttség terjesztésére, de földolog épen e miveldés marad. Civilisatió nélkül „vagy bukni fog vérünk előbb mint gondolnók vagy magasztos, de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótól elszigetelt szikla kúpján a magyar.“ A vér megdermed ere-

inkben, midőn e beszéd végén azt a félig rettenetes félig vigasztaló, de mind két tekintetben betűről betűre beteljesedett prófétiát olvassuk: „hahogy aggodásaim még sem volnának túlgondnak, túlféltésnek szülöttjei, ha szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsés kornak, mely a kiábrándulás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kinteli visszaemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet márcsak négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült legyen a honi nyelv; . . . a legderültebb napokban is jó a biztos menedék s így tán honi körülményeink közt sem épen felesleges nyelvünkre nézve a biztos kikötő.“

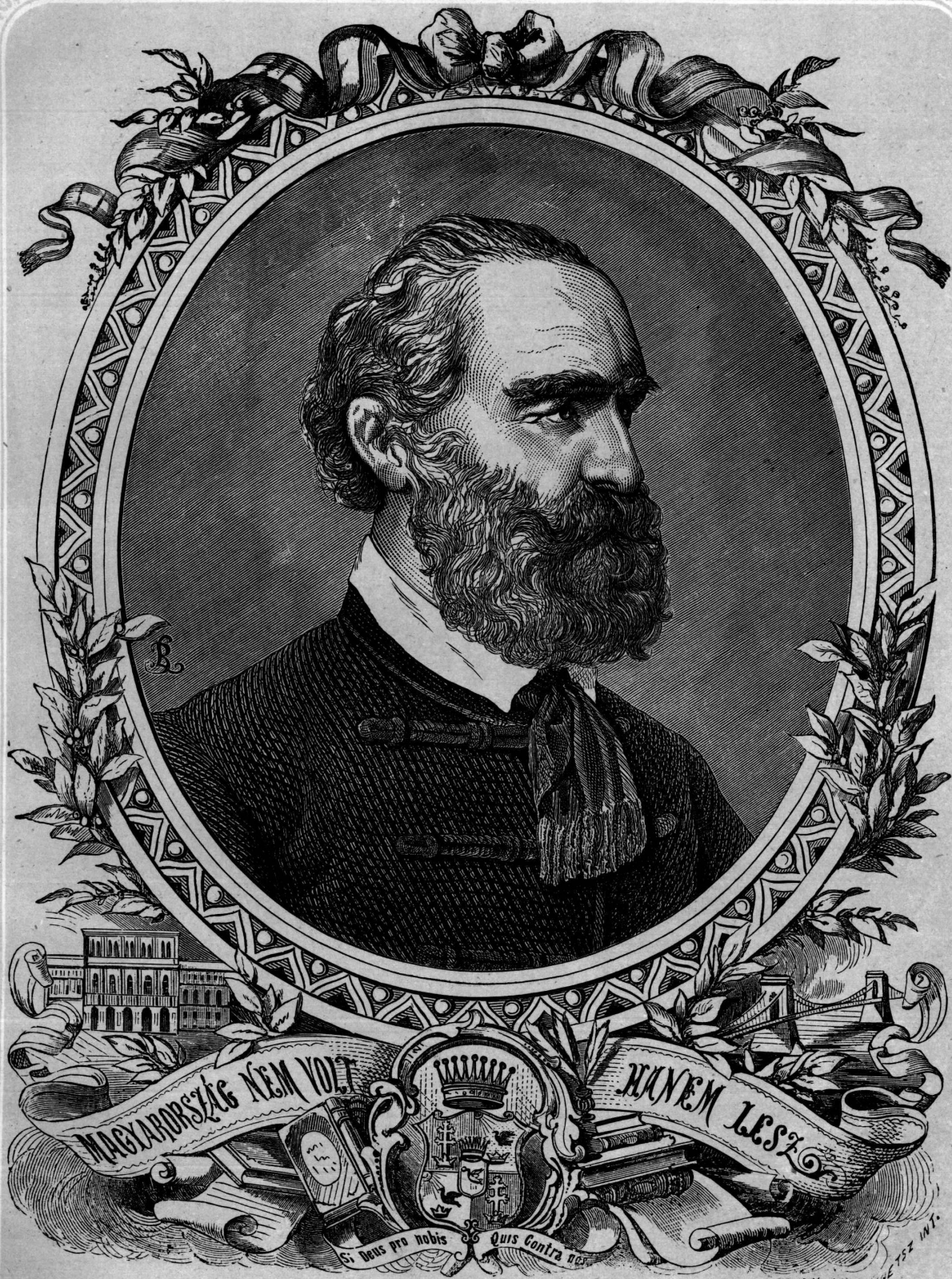
És valóban, alig tíz évvel később beállott azon — nem „jobb és szerencsésebb“ ugyan — de „a kiábrándulás sanyar iskoláját“ ránk erőszakoló, a „vesztett boldog napok kinteli visszaemlékezete“ által kettősen gyötrelmes kor, a midőn igazán jól esett, hogy, habár az Akadémia négy fala közé szorítva, tovább fejlődhetett a hazai nyelv, azon „biztos kikötő“ ölében, melyet Széchenyi hatalmas és egyszersmind gyöngéd keze alkotott számára. Ő maga csak a távolból, szellemi alkonyat kétes homályától környezve láthatta, műve mint állja ki a tűzpróbát kétségbeesett viszonyok közepette. 1846. június 21. még az az öröme volt, hogy az ősz Nádor — midőn félszázados Nádorsága ünnepére az Akadémia Ő fenségének ajánlá az Évkönyvek VII. kötetét — ő hozzá (Széchenyihez) intézte hálalevelet és hogy 1848. mártius 20. őt kérte fel az Akadémia a királyhoz, a nádorhoz, az országgyűléshez és a miniszterelnökhöz intézett hálafeliratok átnyújtására. Kevéssel utóbb a betóduló tömeg által okozott viharos jelenet után az akadémia ülései felfüggesztettek és majdnem ugyanazon pillanatban az általános politikai földrengés behányta azon dúsgazdag szellemi aknát is, melyből egy egész nemzet majdnem három évtizeden át roppant kincseket meritett vala. Az akadémia soha többé nem látta első alapítóját, lángeszű alelnökét, legbuzgóbb hívét, barátját. De midőn a reakció kezét e szent ereklye után is ki akarta nyújtani és az alapszabályok felforgatása által az intézetet elidegeníteni eredeti rendeltetésétől: akkor a döblingi barlangban gyötrődő oroszlánon erőt vett a hazafias fájdalom, melyet tovább magába zárni nem volt képes. Ekkor — 1858. december 20-án — irta az Akadémia igazgatóságához azt a híres levelet, melyet az akkori viszonyok közt nyilvánosan fel sem lehetett olvasni és mely tudtomra hazánkban azóta sem lőn még közzé téve. A gróftól e levél német fordításának egy példányát birom, melyet ő Londonban kinyomatott és melyet, hogy itt közölhessem, vissza kell fordítanom magyarra; de hiszen végre nem a szavak hanem az eszmék és érzelmek azok, mik e levelet oly becsessé teszik.

„A legpompásabb szavak — ezt írja a gróf a tudós társaság igazgatóságához — nem találnak hitelre ott, hol a tettek ellenkezőt tanúsítanak. Hogy a mostani kormányrendszer a magyar nemzetiség érdekeivel és igényeivel ellentétben áll, a vak is láthatja és mégis előttünk, magyarok előtt, nemzetiségünk drágább a föld minden kincseinél, sőt drágább magánál az életnél is. Magyarország romjai közt — fajunknak igazán bámulatra méltó életerején kívül — más alig létezik valami, mi arra mutatna, hogy nemzetünk még nem enyészett el — kivéve a magyar akadémiát. És most ezen igazán magyar intézetnek is alapjaiból ki kell forgattatnia! Fájdalom így van! Mert e társaság alapszabályainak legközelebb leérkezett módosítása — legalább a mint az az én lelki szemem előtt feltűnik — nem csekélyebb, mint oly csapás, mely könnyen halált is hozhatna. Kimondhatatlan lelki kínok által gyötörtetve — teljesen elvérzett szívvel — ugyszólván eltemetve — ily kétségbeesett helyzetben azt kértem magamtól: mitevő legyek a magyar akadémia tárgyában, mire határozam el magamat, én ki lelkes elődeink ujjmutatását követve, 1825-ben oly szerencsés valék, ezen intézet megalapítása által is sikerrel életbe léptethetni honi nyelvünk fellendülését; sikerrel mondom, még pedig több sikerrel, mint a minővel elődeink tenni birták; mert habár a magas felfogás az ő tulajdonuk, nekem nagyobb pénzbeli eszközök álltak rendelkezésemre, mik nélkül gyakran a legfelségesebb eszmének is paragon kell hevernie. Hallgassak-e, azt látva, miként tiportatik el ama nemes csíra, melynek szintén egyik tényezőül kellett szolgálnia, hogy a magyar, kinek életrevalóságát és kikeleti korát nem rég kiállott halálos gyötrelmei után és mostani veszélyek közepette is még ezer meg ezer jelenség tanúsítja, a maga sajátságában fejlődő, az osztrák összállamnak legszilárdabb alapját és az emberi társadalom gyarapítására a trónnak rendíthetetlen oszlopát képezze. Kérdem, vajjon nekem, kinek baja nem valami tébolyban hanem nagyon is világos, csalódás nélküli látásban áll, — vajjon nekem még felsikoltanom sem volna-e szabad, midőn kénytelen vagyok tapasztalni, hogy dicsőséges uralkodó-családunk — — (az itt következő sorok ki nem adhatók.) A kérdéses ügy eldöntését a Tekintetes akadémiaira bizni, ezt — a mennyiben mint alapítónak jogom van hozzá szólni a dologhoz — bár maga a testület és annak legtöbb tagja iránt a legmélyebb tisztelettel viseltetem — nem kívánom

nem akarom és nem is fogom tenni; mert valameddig fejem még fennáll vállaimon, agyam végképen szét nem foly, szemem világa a halál kódéban meg nem török: addig arról, a mire teljes jogom van — minden tanácsot szívesen és hálásan méltányolva — elvégre mégis saját tetszésem szerint fogok intézkedni. Ezeket előrebozsátva habozás nélkül mondom ki abbéli meggyőződésemet, miszerint felséges urunk, a fénykoszorúta Ferencz József, elébb utóbb, de végre bizonyosan átfogja látni, hogy a mostani államférfiak által czélul kitűzött és sürgetett egybeolvasztása és germanizálása a birodalomban élő minden népeknek semmi egyéb, mint eszeveszett elmélet és keserű önámítás, — hogy Ausztriának sok, talán legtöbb népfaja kifelé gravitál és hogy ez még nagyobb mértékben fogja magát éreztetni, ha — mire alkalmasint nem kellend sokáig várni — az idő borulni találja; míg a magyar, semmi más fajjal rokonságban nem állván, semmi más hazával nem bírván, a négy folyó és három hegység közt elterülő alkotmányos paradicsomon kívül, hogy a magyar e szerint jóllétét, boldogságát, legfőbb jószágát egyesegyedül törvényes királyának paizsa alatt elérni remélheti — és hogy mind ezeknél fogva a felséges Császár nem fogja túrni — ha majd a legközelebbi, sikertelen állami experimentumok, mik az egész birodalmat máris a legkétesebb helyzetbe döntötték, lelkét eléggé felvilágosítandják és magas személyét untatni kezdik — hogy akkor, midőn ez idők beállanak, a miről nem kételkedem, hogy akkor ismétlem, nem fogja túrni, miszerint gyöngíteni, meggyilkolni, beolvasztani törekedjenek azt a nemzetet, melylyel lovagias fejedelem, a kit szeret, a madarat a légben is megkapathatja, és mely oly urakadóért, ki nem engedi meg, miszerint e nemzet fejlődésének, becsületének, dicsőségének utját állják, a ki épen ellenkezőleg mindezen legdrágább kincsek oltalmazója, gyarapítója — utolsó csepp vérét ontani mindenkor kész vala és a mai időben is minden pillanatban kész volna — és kész leend. — Szeretem hinni, hogy fiatal fejedelmünk, mihelyt csak látni és hallani akar, és egyesegyedül saját velejének tanácsát, saját szívének sugallatát akarja követni — fennhangon kiáltom — Magyarországra nézve még Corvin dicső korszakát is mélyen fogná árnyékba szoríthatni. Így vélem én látni a jövőt és miután a legteljesebb bizalommal viseltetem a mindenhatóság végzéseiről, mely gyakran keményen lakoltat ugyan vétkeikért mind uralkodókat — mind nemzeteket, de utóvégre csak oly kevéssé engedi meg, hogy lelkes nemzet gyilkoltassék, a mint végre valahára mégis az igazság legfényesb sugarával világosítja fel a valóban erényes uralkodót; minthogy, mondom, ezt láttam és hiszem: ennél fogva, a mi alapítói jogomat illeti, az Akadémia módosított alapszabályaira, ámbár azokkal elejétől végig sehogy sem tudok megbarátkozni — ha nincs menekülés, ha azokat parancsként el kell fogadnunk — vérző szívvel ugyan, de be nem nyűgözhető kedélylyel és értelemmel, a legkisebb megjegyzés nélkül, egész terjedelmökben ráállok. De a „justum ac tenacem propositi virum“ dicső értelme szerint egyszersmind a legünnepélyesebben tiltakozom, hogy azon pillanatban megszűnöm a haza oltárára letett alapítvány kamatjait fizetni, mihelyt tapasztalom, hogy adományom tetteleg — mert szép szavakra és édes biztatásokra semmitsem hajtok — más kerékvágásba szoríttatik, mint a mely a társaság eredeti czéljával megegyezik és mely a nemzet és király közt hozott törvény által lőn megjelölve és szentesítve; — megvagyok győződve, hogy örökösöm is ez akaratommal egyet fognak érteni és szerinte cselekedni, úgy hogy aztán mi, én és örökösöm ha bizodalmas engedékenységgünk és az irányunkban tett ígéretek daczára ama szomorú eset mégis beállana — az alapítványi oklevél világos értelme szerint, adományunkat az elfajult Akadémiától elvonva, más hazafias czéla fogjuk fordítani, oly czéla, melyet magunk fogunk meghatározni, melytől minden idegen beavatkozást távol tartunk és melyről csak physikai erő által kénytetve fognánk lemondani. A Tekint. Tud. Társ. őszinte híve gróf Széchenyi István.“ — — —

Egész terjedelmében közöltem e levelet, nem csak mert az tágabb körökben még kevéssé ismert adalék Széchenyi élet- és jellemrajzához, hanem egyszersmind mivel ez ugyszólván az utolsó szó, melyet ő legelső alkotása, az akadémia ügyében ejtett. És milyen szó volt ez! Miként az apa, minél hevesebben szereti gyermekét, annál komolyabban inti a veszélytől, annál szigorúbban korholja minden bűnért, de midőn a bánattól lesujtott kedves ellen idegen kéz emelkedik, a tigris dühével rohanja meg a támadót: úgy Széchenyi is keményen, sokszor túlkeményen róttá meg mindenek felett szeretett nemzetének hibáit, de midőn ez ezer sebből vérezve aléltan feküdt és egy kérlelhetlen kar nyult feléje, hogy megsemmisítse: akkor a szeretet győzelmeskedett minden egyéb érzelmen és a kétségbeesés elszántságával védte a mi előtte legdrágább volt e földön! Igenis, homály borítá ez óriási szellem láthatárát, de ez a komor éji ég még egész tárházát rejté magában a sujtó villámoknak és ezek ha felvillantak rövid bár, de vakító fényt árasztottak a sötét láthatárra, melyen egykor egy egész országot megvilágító, egy egész nemzetet meglegitő nap ragyogott vala!

A Kazinczy-ünnepély még életben találta Széchenyit, de teste lelke meg volt törve. Midőn a kolozsvári muzeum alapítása ünnepélye alkalmával egybegyűlt hazafiak távir dai uton hódoló üdvözlőket küldék meg a legnagyobb magyarnak, a sürgöny későn estve érkezett Bécsbe és csak éjjeltájban Döblingbe. A grótot álmából felköltötték és ő, ily szokatlan órában kopogtatni hallván előszobája ajtaján,

Gróf Széchenyi István.

Herczeg Eszterházy Pál.

majdnem elájult és alig volt képes fölegyenesedni ágyában. Még másnap este is egész teste remegett. „Ha — mondá — ilyesmi ismétlődik, a guta megüt.“ Ily fokra hágott vala már egész organismusának beteges ingerlékenysége Kevés hóval később az egyszerű döblingi templomban, néma fájdalomba merülten állott az akadémia elnöke néhány hazafival együtt a nagy türónek koporsója körül; a társaság összes tagjai pedig egy hónapig gyászt viseltek és az egész nemzet az által fejezte ki háláját a boldogult iránt, hogy első művének, az Akademiának palotát épített, miként a kegyelet oltalmazó fedél alá fogadja valamely drága halottnak árváját. A gyermek hajlékát pedig az atya szelleme lengi körül, láthatlanul tárva ki fölötte védő szárnyait, üdvöt s áldást árasztva rá onnan, a hol a kebel küzdelmei nyugszanak remény s aggodalom egyaránt hallgat és az élet ellentétei soha meg nem szünő harmoniává olvadnak egybe.

FALK MIKSA.

Akadémiánk a multban és jelenben.

(Történeti vázlat.)

Sajátos véletlen, hogy a magyar akadémiának létesülése óta már harmadizben jut ama szép szerencse osztályrészül, hogy kivételes házi ünnepei a nemzeti politika egy-egy diadalához fűződnek.

Nem akarok e tényből többet magyarázni, mint a mennyit józanul lehet, de kevesebbet sem, mint a mennyi abból önkényt folyik e tudományos intézet horderejére és magas jelentőségére nézve.

Az akademiák mindenütt a közművelődés tényezői, a nemzeti irodalom és tudomány emeltyüi s az ország szellemi állapotjainak jeloszlopai: a nemzeti nyelvnek, nemzeti létnek azonban sem alap-, sem szegletkövét nem képezik s ha a nemzeti tekintély nélkülök kevesebb nimbuszsal és fényvel birna is kifelé, benn az országban a haladás és kifejlődés tán gátolva és visszatartva, de megsemmisítve nem s csak is idő kérdése lenne.

Kis nemzetnél azonban, mint mi, mely teljes függetlenséggel nem bir s a legkülönszerűbb viszonyok között élve, száz oldalról fenyegetve, a védelmi eszközöknek nem nagy bővében erejének legjobb részét az önfentartás küzdelmeire kénytelen elvesztegetni: a legesekélyebb közintézetnek kétszeres súlya, fontossága hivatása és rendeltetése van, s így az akadémia is nem pusztán tudományos gyülekezet s művelődési közeg, hanem a nemzetiség egy hatalmas oszlopa, bűverejű Palladiuma.

Hazánk ellenei mindig érezték s éreztették ezt velünk. Fél százados erőfeszítések s a korszellem nyomása kellett hozzá, hogy ez intézet létrejöttének a kormány utját ne állja többé s a magyar nyelv országos érvénye visszavonhatlan szentesítést nyerjen az akadémia alapítása által.

Egy rövid, de eredménydus korszak következett aztán, mely közéletünk minden ágazatában fényes neveket, messzeható intézkedéseket s követésreméltó dicső példákat tud fölmutatni.

Ezt a Bachrendszer váltotta föl, sötét, zivataros napok, melyekre ma már kibékülve, de azért sajnó fájdalommal pillantunk vissza. Érezte, sínlette ezek súlyát az akadémia is, miután a Bachkormány a nemzeti élet főerét igyekezvén kettémetszeni s gyilkát a nemzeti geniusz szívének szögegvén — a nyelvében élő nemzetet nyelvében támadta meg, s remélte megölni.

De a hibás lépések balkövetkezményei elmaradhatlanok akár egyesek, akár testületek, vagy kormányok követik is el azokat s a Bachkormány ros számítása szintén tömérdek vészt, általános zavart, lenn szegénységet, fönn pedig gyöngeséget eredményezvén a válság pillanata egyszersmind forduló pont lett a birodalom sorsára nézve.

A bilincsek tágulását, a természetes helyzet visszatérését s így a nemzet diadalát nálunk ismét az akadémia jelezte először s 58-ki nagy gyűlésével nemcsak magát, de a hazát is regenerálta, midőn a szunnyadozó vagy ingadozó reményeket újból föléleszté s az általános bizalmat helyreállítván a már ugy sem kétséges harc kimenetelét sietteté.

Kevésbé érinté akadémiánkat a Schmerling-féle provisorium, mely rombolásaiban még a Bachuralomnál is merészebb, célzataiban gonoszabb, fegyvereiben válogatós, de használatukban határozottabb lévén az akadémiát csak közvetve üldözte, az adók elviselhetlen terhével igyekvők összeűzni s e lassu méreggel oltani ki életét.

A nemzeti lelkesedés és áldozatkészség azonban Sch. egyéb terveivel ezt is megbuktatta s midőn palotát emelt a tudomány számára: e nagyszerű tettel mindennél hangosabban és határozottabban fejezte ki meggyőződését a magyar faj jövője s az iránt, hogy az akadémia nagy alapítójának jóslata: „Magyarország lesz“ teljesülni fog.

S hogy nem csalódott: legjobban bizonyítja az ünnepély, melynek alkalmára ez emlékkönyv készül s mely a nemzet örömnappjainak hosszu, adja Isten — soha többé el nem muló s megzavarhatlan sorát fényesen nyitja meg.

E kis bevezetés után áttérhetek az akadémia történetére.

* * *

Egy nagy eszme fölmerülése és megtestesülése között rendszeren hosszu idősor, századok folynak le. A nemzetek is, mint az egyesek csak kivételes esetekben és a rendkívüli lelkesedés ritka pillanataiban bírnak oly erélyvel, hogy a kimondott szót tettel párosítják s az elméletet a gyakorlat által szentesítik.

Példa erre akadémiánk is, melynek első csiréit már a messze multban föllejük s noha az évek és események, a harci szerencse forgandósága s a béke veszélyes kényelme nem voltak képesek ezt elfojtani, betemetni: e századnak s egy nagy ember ércakarátának volt fenntartva az ígét testté változtatni.

Az akadémia eszméjének tehát terjedelmes s változatos története van, mint magának az intézetnek. Már Mátyás fegyvertények s a tudományok fölvirágoztatására czélozó intézmények által halhatatlan uralkodása idején némi nyomai mutatkoznak ilyféle társulat tervezetének. Valami Celtes Konrád nevű kóbor tudós járt akkor itt s fáradozott egy internationalis tudós társaság létrehozásán, mely Magyar és Lengyelország, Ausztria, Rajna és Nekkár melléke, Szászország és Pomerániából alakulva a tudományok minden ágazatát működési körébe vonni szándékozott. A magyar ág — sodalitiun danubianum — Vitéz Jánost a híres veszprémi püspököt választotta fejéül s Mátyás udvarának tudományos nevezetességei mind tagjai voltak.

Természetes, hogy e társulat eredeti szervezetében nem sokáig állhatott volna fõm, ha a törökök rombolva közeledő csordája a nyugoti civilizatiót s első sorban a magyart nem fenyegette volna is. Így már a legközelebbi király alatt sem találok legkisebb rávonatkozó életjelt, a mohácsi gyászkatastrófa után pedig évtizedek hosszu során át még emléke is kiveszett.

A török habsburgi uralom, a folytonos harcok és belvillongások, a tenger szenvedések és szakadatlan zavarok nem voltak alkalmasak ez eszme fölszínrehozására. Pihent is az 1730-ig, midőn Fischer Dániel késmárki orvos egy meghívó levelet bocsátott ki Pannonia tudósaihoz egy nagy gyűlésbe szólítva őket latin nyelven dolgozó társulat alkotása érdekében, de e jámbor szándéka ép oly kevés viszhangot ébresztett, mint Bod Péter sóhaja 1760-ban, ki „az Isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának története“ czimű munkája előszavában keservesen fölajdul: hogy igenjő volna tudós emberekből álló magyar társaságot a magyar nyelvnek ékesgetésére mint más nemzetekben vagyon, fölállítani.

Évek multak. A magyar nyelv élethalál tusát vitt az általános használatu latin ellen s ha az irodalom történet több érdemest, sőt jelest említhet is ez időszakból: a tudós társaság eszméjének nem akadt apostola Bessenyei Györgyig. E lelkes testörnek, ki Mária Terézia élveken fuldókló udvaránál, ezernyi szórakozás közepett sem hanyagolta el kitünő lelki tehetségeit s szorgalmasan tanult, fájdalmas érzés nyilalt át szíven, midőn hazájára gondolt s a roppant örvénybe tekintett, mely a magyar irodalmat a francia vagy olasztól elválasztá. Lángoló buzgalommal s nemes példája által másokat is lelkesítve azon-

nal hozzálátott a mulasztások helyrehozásának egy ember erejét, és egy időkor terjedelmét felülmuló nagy munkájához s egész sereg kisebb nagyobb becsű művet irt, melyek közül, mint idevágót, csak egyet idézhetünk. Czime: „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék.“ (A tek. és, nms. Magyar Hazának kegyelmes és nagys. főrendeihez egy hazáját s nemzetét hiven szerető magyar) s bár 1781-ben iratott, „egy ígétét nem teljesítő miatt“*) azonnali kinyomatása elmaradt s csak 1790-ben (az országgyűlés alatt) Révai buzgólkodása folytán, Bécsben látott napvilágot.

Midőn II. József trónra jutott: a már említett Révay ösztönözve a fölvilágosodott fejedelem nagyszerű ujitási tervei által először az alapítója kezéből átvett, legelső magyar lapban: a Magyar Hirmondó-ban izgatott egy tudós társaság föllállítása mellett, majd e vállalattól „a kiadó lelketlensége“ miatt elszakadván magának a császárnak nyujtott be egy folyamodást és tervet, mely azonban, Toldy szerént nemcsak következés nélkül maradt, hanem a fennkölt nagyszívű férúura még némely jobbak részéről is gáncsot vont, kik az ügyet a politikai téren járatlan szerzetesnek bátor tüzétől inkább féltették, de maguk — nem tettek semmit.“

A nemzet fogékonyágát és részvétét ez ügy iránt erősebb hatású eseményeknek kellett fölráznia. Ez meg is történt. II. József saját szempontjából magasztos, de magyar elme és szív ítélőszéke előtt örökké kárhozatos rendeletei 1784-ben fölriaszták s önézretre emelték végre a nemzeti szellemet, a visszahatas minden ponton jelenkezni kezdett s legjobb előkészítője lön az 1790-ki országgyűlésen történt hon és nemzetiség biztosító tényeknek.

E kedvező pillanatot ügyesen használta föl az első kudarcz által megnem alázott, el nem kedvetlenített s általán törhetlen lelkű Révay. Miután a buzdító előszóval ellátott és Bécsben nyomott Beszenyei féle iratot az országos rendek közt kiosztotta, a magyaros érzésű Eszterházy József által Sándor Lipót főhercezet a leendő nádort megnyervén ez ügynek „püspöke segélyével Budára ment s ott személyes eljárással az országgyűlés s a helytartótanács tagjainál egyengetvén a magyar társaság útját magányos szegény szerzetes létére annyira vitte, hogy a helytartóság véle tanácskozásba ereszkedett.“ Révay t. i. úgy tüntette föl a dolgot, mintha e társulat már fenn is állna alapelemeiben néhány szövetséges író összeműködése által, s részletekbe bocsátkozván indítványában kész tervezetet nyujtott.

Szerénte négy osztályt kelle föllállítani: Nyelvészetit, bölcsészetit, matematikait és természettudományit. Kivánta továbbá az előrajz, hogy „egy magyar játékszin is az akadémia igazgatása alá adassék, a nyelvtudományi osztály a rajzolás, festést, muzsikát is tárgyaihoz vegye, s egy rézmetsszó külön fizetést huzzon. Követelt censurai szabadságot titoknoka neve alatt, saját könyvnyomdát, melynek igazgatójától két ujságíró függjön s könyvtár és gyűjtemények alapítását Pesten vagy Budán, bérlett vagy saját épületben. Esedezett költségért a tudományok fundusából, bizott a tehetősbekek áldozatkészségében és a társulat magánjövdelmeiben.“

A Helytartótanács részéről Zichy Károly gf. jul. 20-án 1790-ben felelt Révaynak e fölterjesztésére. Méltányolván a dicséretes törekvést fölszólitá: adjon véleményt, mennyi költségre volna szüksége e társulatnak, kik azok az iratban említett szövetséges írók, s valjon a budai kir. nyomda s ennek épülete nem volna-e elég nagy és czélszerű helyiség az ülések, a könyvtár és a gyűjtemények számára. Hasonló tartalma volt Csáky József gf. Révayhoz sept. 19-én intézett elnöki leiratának is. Révay minden pontra nemcsak válaszolt, de a II. József császárnak már korábban benyujtott dolgozatát barátjai s más kiváló egyéniségek véleménye alapján kiszélesítvén az időközban nádorrá választott Sándor Lipót főhgnék s több magyar főurnak ily czim alatt kézbesíté: „Planum erigendae eruditae societatis hungar. alterum elaboratius, Viennae 1790. Majd egy második, a hivatalos tárgyalhatás végett szintén latinul szerkesztett iratban: „Candidati erigendae eruditae societatis hung. et ratio facti in ea promovenda progressus. Jaurini 1791., a megválasztásra érdemes tagok névsorát is közlé.

*) Tudós társaság évkönyvei I. k. 27. l.

Mindössze nyolcz tiszteletbeli s negyven rendes tagot ajánlott, kik közül három: Görög Demeter, Kazinczy Ferencz és Simai Kristóf be is jutott az ígéret földére, mely felé nyelvészetünk Mózese vezeté őket, de ő maga elhalt, mielőtt nemes fáradozásait s a halhatatlanság koszoruját érdemlő buzgalmát a siker öröme jutalmazta volna. A rendek t. i. ez ügyet az országgyűlés 67-ik t. c. alapján az illető küldöttséghez utasíták, „hol az, a közbejött francia háboruk miatt, valamennyi bizottmányi tárgyakkal együtt sok időre elhaladt.“

Révay dicső példája egyébként nem maradt hatás nélkül. Az eszme így kimondva nemzeti érdeküvé kezdett válni; R. kortársa Deesy Sámuel „Pannoniai Féniks“ czimű munkájában sikra szállott mellette, sőt önálló javaslatokkal lépett föl, a vidék rokonszenve pedig egy Kis János által Sopronban, a növendék papság által Pozsonyban, s 19 ifju szövetkezéséből N. Enyeden alakult kisebb körű irodalmi társulatokkal nyilatkozott, míg Pesten Czirák Antal gf. elnöklete alatt támadt egy, melyet Szabolcs-vármegye (200 frttal) s a Hajdu városok is segítettek.

Még nagyobb szerencsével karolta fel ez ügyet Erdélyben Aranka, ki Révay példájára terjedelmes és részletes indítvánnyal állott elő, s sokkal könnyebben mozgott, mint magyarországi elv és célrokontársa. Aranka javaslatait már némi pénzalapra építheté, miután Nalácy J. báró 1000, Szamosujvár 9000, Ebesfalva 9000, Vits 225, Rettegi 200, ifj. Teleki Sámuel gr. 10 éven át 100—100 frtot, ő maga pedig szerény fizetése egy tizedét ajánlotta föl e célra. S ha a rövid, de feledhetlen uralkodású II. Lipót 1792, márcz. 1. el nem hunyt volna, a rendek által fölterjesztett s külön t. cikkel (a 45 §.) biztosított társulat bizonyára teljesen s maradandólag szerveztetett volna. Az új fejedelem Ferencz azonban szentesítvén a magyar nyelvet hivatalossá emelő törvényjavaslatokat, a társulatról szóló megerősítést akkorra ígerte, mikorra ez ügyet — rendszeres bizottság tisztába hozandja. Mindamellott létrejött egy erdélyi nyelvmívelő társaság, melynek elnöke Bánffy Gy. gr. kormányzó, titkára pedig a derék Aranka volt, de 1810-ben ez is feloszlott épp úgy, mint kevéssel előbb a kéziratban lévő erdélyi történetírók munkáinak kiadására, szintén Aranka terve és lelkesítése folytán alakult társaság.

Magyarországon az eközben elhanyagolt eszmét 1806-ban Kis János és Pánczél Pál kezdék ismét bolygatni, egy Kulcsár által már 1804-ben kitűzött rokonszellemű pályakérdésre felelve. Kis a többi közt így ír: Kérdésen kívül való, hogy tudományok elémentele, nyelvnek virágzása, s nemzet dicsősége megkívánna egy jó plánumon épülő és az ország védelme alatt lévő tudós társaságot. Nem igen bizván azonban e nézet általános elfogadtatásában, egyelőre a jobb erők magánszövetkezését köti lelkére az illetőknek. Pánczél Pál szintén kevés vigasztalót lát e tervre nézve az akkori viszonyokban, a Besenyei által előképül és eszményül fölállított académie francaise pedig „oly fölséges alkotmány“ szerinte „mely nálunk helyet nem találhat.“

Ugyanez évben s ugyancsak Kulcsár pályakérdései által ösztönözve irta Teleki László gr. „buzgó esdekléseit a magyar nyelv előmozdításáról“ s miután elméletben fölállította a tételt, hogy a „magyar literatura előmozdítása legheroicumabb és legbizonyosabb módja: egy nagy Tudós Társaság felállítása“ e meggyőződésének azzal adott hathatósabb kifejezést, hogy 200 frtos pályadíjt tűzött ki e kérdés megfejtésére: „Micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon oly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani s leghelyesebben elrendelni, a mely nemcsak a magyar nyelvet és litteraturát gyarapítaná, hanem a külföldi tudós dolgoknak megkívántató ismeretét is az országban a nemzet jávára elterjesztené?“ A kiszabott határnapra (1807 jun. 2-ka) összesen 13 pályairat érkezett különféle tájakról. Mig ezek vizsgálata folyt: az 1807-ki és 1808-ki országgyűléseken Révay dolgozata ismét szóba került s Pápay Sámuel „A magyar litteratura esmérete“ czimű munkájában szintén erősen pengette a dolgot anélkül, hogy valami döntő lépést előidézni képesek lettek volna.

A pályairatok közül legfigyelemre méltóbb Fejér György volt, mely aztán 1809-ben nyomtatásban is megjelent ily czimvel: „Jutalomra érdemesített értekezés egy magyar tudós társaság legkönnyebb és leghelyesebb felállításáról.“ Bőven tárgyalja a fölvetett kérdést, s miként Révay, négy osz-

GR. TELEKI JÓZSEF

GR. DESSEWFFY EMIL

GR. EÖTVÖS JÓZSEF

STÜLER AUGUST FRIGYES

POZNER KÁROLY JÁNOS

SKALNITZKY ANTAL

MILLAN S.

tályt ohajt, de a tiszti. és rendes tagok mellé már levelezőket is emleget, elnökül pedig a nádort jelöli ki. Igényei rendkívül szerények. Csak 1600 ft jövedelmet kíván, miből 600 ftot jutalomkérdésekre és ezek közzétételére, 500 a társulat dolgozatainak kinyomatására, a többit pedig a titkárnak szánta. Ugy látzik: Telekit nem elégité ki egészen e tervezet, mert 1810-ben németnyelven röpiratot irt s adott ki Pesten, melyben egyéb eltérések mellett hat osztály s 26,000 ftnyi jövedelem szükségét bizonyítgatja.

Gyakorlati hatása és eredménye azonban az ő sorainak épp oly kevéssé volt, mint a következő évi (1821) országgyűlésen Vay József, Desewffy József gr., Szentkirályi László s mások a magyar nyelv mellett mondott lelkes talpraesett beszédeinek. Egyetlen örvendetes mozzanatként s mintegy indirekt lépésként a nagy czél felé ez időből Marcibányi J. alapítványát említhetjük, mely rendszeresítve és állandósítva lévén némi előzménynek vehető a m. akadémia megalakulásához.

Erdélyben 1818-ban hozták ujjlag szőnyegre az erdélyi magyar nyelvemelő társaság fölélesztését, Döbrentei egy alaptervezetet készített, sőt 1819. tavaszán már 30,000 ftnyi alapítvány volt — megigérve e czélra s a derék kis bérczes ország nagyjai és jelesei szorgalmasan üléseztek, terveztek, rendeződtek, miglen a kancelláriától sept. 10-én leirat jött a kormányshoz a jegyzőkönyvek felküldését s a gyűlések ideiglenes félbeszakítását parancsolva s ezzel a jól indult, s bizonyos sikerrel kecsegtető lelkesedést ismét lehűtve s magát az ügyet is egyidőre feledésbe süllyesztve.

Nem csodálhatjuk, ha e sokféle hányatás s a legjobb akarat folytonos meghiusulása közben maga az eszme vonzereje is fogyott, sőt veszélyben forgott népszerűtlenné is lenni, midőn a lángelmébe játszó tehetséggel megáldott Kármán Schedius Lajosnál 1893-ban egy estély alkalmával „Pestnek irodalmi központtá tételét“ indítványozta, s valódi látnoki szellemmel hirdeté hogy „mig Pest nem ragadja meg a kormányt, addig a dialektusok be nem fognak egy egységes könyvnyelvbe olvadni, addig az elszórt tartományi irányok nem termik meg azt az országos irodalmat, mely maga egyenliti ki a nyelv, az izlések, az egyének differentiait, addig a vidéki igyekezetek vidékeikre maradnak szorítva.“ „A Kármán eszméinek elment a hirők s a vidéki irodalom ignorálta őt a mig élt, ignorálta miután elhalt,“ nemcsak de a szellemi centralisatió, az irodalmi öszpontosítással szemközt oly hatalmas ellenzék fejlődött vidéken, hogy a rokonzélszatu akademiái egyesülés is még a mivelt szellemü s kiképzett izlésü Kazinczynak sem volt inyére. Mentségére fölhozhatnók ugyan, hogy azóta pessimisticus fölfogását némileg igazolta az idő. Azon szakadozottság, mondhatnók ziláltság helyébe, mely irodalmi életünk multjának jellege, s azon kor ugy politikai mint társadalmi viszonyaiban birja magyarázatát, ujjabb időben — igaz, — az erők egyesülése lépett, de létrejött-e ezáltal a működésben ama rendszeresség, mely a haladás első föltétele s legfőbb tényezője? tisztultak-e oly mérvben a nézetek, bekövetkezett-e azon aranykor, mint az irodalom embereinek és közegeinek egy pontban találkozásától Kármán és kevés számu hive reménylettek? szóval: az értelmiség elemeiből előállt-e az igazság napja, és szive lett-e szellemi tekintetben is a hazának Pest, mely éltető nedvével látja el s tartja fönn a vidéket, mint a nemzettest megannyi tagjait? . . .

Maradjunk adósak a válaszzsal! Hisz örömmünnepet ülünk, hol recriminatioknak nincs helyök. A liliomnak is van árnyéka, a napban is léteznek foltok: s az idő, mely a kinövéseket szüli, meg szokta egyszersmind ölni azokat. A közös gyarlóság hibái és tévedései nem jogosítanak föl durva kézzel érinteni a koszorút, melyet a nemzet e pillanatban mámoros lelkesedéssel illeszt a hazai tudományosság geniuszának fürtei közé!

Bármennyi fogyatkozást mutasson is ki valaki az akadémia, mint a központosulási eszme megtestesülésének életfolyamában és eddigi működésében: az eszme horderejéből ez semmit sem von le s nem csökkenti az alapító halhatatlan érdemeit, sem az egyes tagoknak járó elismerést. Nagy, fényes s harci dicsőségünk legnagyobb momentumát is homályba borító, tulsugárzó pillanat és tény volt az, midőn az 1825⁵/₇ országgyűlés a „legyen“ szót kimondá s mit évtizedek vajudásai nem birtak létrehozni, egy szavával megteremté — a magyar akadémiát.

Tér és idő egyaránt korlátoz, (de nem is szükséges,) hogy e nevezetes történeti mozzanatot hosszan részletezzem. Közönségünk százszor olvasta s jól ismeri ez országgyűlés lefolyását, melyen az ékes-szólás elragadó ereje az áldozatkészséggel kezett fogott a magyar nyelv jogainak kivívása és biztosítására! Clio arany betűkkel véste táblájára ez országgyűlés Demosthenesének neveit s a legutolsó magyar szívben is szent kegyelettel őriztetnek Széchenyi egyszerű, de egyszerűségökben oly magasztos szavai: „Nekem itt szavam nincs, az országnak nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosinknak magyarokká neveltetését, jószága im egy esztendei jövedelmét fölláldozom. Érett meggondolással teszem ezt, azért célra vezetettő felvigyázást kívánok, hogy a nemzetnek ajánlott summa haszontalanul el ne pazaroltassék.“

A megdöbbenés sokat mondó csöndjével fogadta e nyilatkozatot az egész hallgatóság, de csakhamar viharos éljenekben tört ki minden kebel — megmegujolva, fokozódva, amint Vay Ábrám 20,000 frtot, Andrassy György 10,000 frtot, Károlyi György pedig félesztendei jövedelmét (40,000 frt) ajánlá föl hasonló célra.

És — az ige testté lön.

A négy alapító megtevé a szükséges lépéseket a kezdeményezés továbbvitelére s — az országgyűlés elfogadta a Vay Ábrám által Révay munkálata nyomán készített tervezetet azon csekély módosítással, hogy négy osztály helyett hatot határozott.

Gyorsan ömlöttek ezután az áldozatok. Az oltár lángja meg volt gyujtva, a hazaszeretet szellője magasra lobogtatá azt.

Batthiányi J. gf., Eszterházy Mihály gf. s Eszterházy gf. egyenként 10,000 frtot, Teleky József gf. 30,000 kötetnyi családi könyvtárát s a család által kinevezendő ör fizetésére 5000 frtnyi alapítvány kamatját, Justh Gábor 1000, Széchenyi Pál 10,000 Junkey Imre 1000, Fesztetics László gf. 10,000, a pártfogóul fölkért nádor 10,000, Ciráky Antal gf. 3000, Batthiányi Fülöp hg. 40,000, Pápay Sámuel, (ki tollal is harcolt ez ügy mellett) 1000, Keglewich János gf. 4000, Zay K. báró 2000, Mandel K. báró 1000, Kopácsy J. 1000 frtot adtak, s így Sándor J. korábbi 10,000 frtos alapítványával rövid idő alatt 250,000 frt p. p. hirdeté az eszme diadalát.

Kimondván eztán a XI. t. c. az akadémia megalakulását egyszersmind elrendelte, hogy a plánum és az alapszabályok mielőbb kidolgoztatván legf. szentesítés végett a fölséghez fölterjesztessenek,

Bizottság ült össze Teleky József gf. elnökte alatt, mely jegyzőul Horváth Istvánt választván munkásságát három felé osztá s az alaprajzot, az alapszabályokat s az akadémia rögtöni föllállithatásának módját megállapítván e dolgozatot 25 igazgató tag kijelölésével együtt sept. 16. a fölség számolyához juttatá.

A kir. kegyelmes válasz Revicky Ádám gf. kancellár lelkes közbenjárása folytán már 1830. jul. 7-én leérkezett s a megerősített 25 igazgatósi tag nov. 17-én első gyűlését tartá.

Érdekesnek véljük a 25 igazgató nevét itt teljesen közölni: Andrassy György, Bartal György, Batthiányi Fülöp hg., Ciráky Antal gf., Desewffy József gf., Illésházy István gf., Károlyi György gf., Keglewich Gábor gf., Kolosváry Sándor, Kornis Mihály gf., Majláth György, Mednyánszky Alajos b., Nagy Pál, Péchy Imre, Prónay Sándor b., Revicky Ádám gf. Somsich Pongrác, Szegedy Ferencz, Szepesy Ignác b., Széchenyi István gf., Teleki József gf., Vay Ábrám b., Vagner Ferencz, Végh István, Vesselényi Miklós b.

E fényes gyülekezet saját kebléből elnökül Teleky Józsefet, alelnökül Széchenyi Istvánt választván az 1828-ki választmányi javaslat értelmében 27 rendes tagot akart választani, nem találván azonban minden osztályba ínyeszerinti egyéneket, a következő 23-ra szoritkozott:

Kisfaludi Károly, Vörösmarty Mihály, Schedel (Toldy) Ferencz, Kisfaludi Sándor, Kölcsey Ferencz, Horváth Endre, Guzmics Izidor, Döbrentey Gábor, Imre János, Berzsényi Dániel, Szilassy János, Horváth István, Petrovics Frigyes, Kazinczy Ferencz, Kis János, Tittel Pál, Bittnicz Lajos

Szlemenics Pál, Köteles Sámuel, Gebhardt Ferencz, Bugát Pál, Horváth József, Balásházy János. E diszes koszoru egyik legszebb ékességét, Kisfaludi Károlyt már nov. 21-én kitepte a halál.

Ugyanez évben (1830.) oct. 6-án V. Ferdinand a koronázási összeg részét visszaajándékozván a nemzetnek az akadémia részére, példáján többen felbuzdultak s tetemes pénzt ajándékoztak e tud. intézetnek. Igy: Károlyi István 20,000, Buda városa 2000, Károlyi Lajos 10,000 ft, mások kisebb-nagyobb összegekkel növelték az alaptőkét.

Első nagy gyűlését a társulat 1831-ben febr. 14—24-ig tartá, s itt végleg szervezvé magát nagy céljával összhangzólag körvonalozta működése részleteit. A dec. 27-ki héti ülésben pedig elfogadtatván a Széchenyi javasolta czimerjelvény, jelszól a több előterjesztett közül: „sikerre,“ „győzőn a mi jobb,“ „vezető nem vezér,“ „borura derű“ ez utóbbi lón elfogadva s méltán, mert a társulat történetét, multját, hivatását és rendeltetését találólag fejezi ki és jellemzi.

A következő nagygyűlések megannyi emelkedési fokozatokat jelzenek az akadémia életében s érdekes mozzanatokban, üdvös intézkedésekben növekedőleg gazdagok. Igy p. o. a harmadik nagygyűlésen lett Horváth Endre Arpadiasa 200 arannyal jutalmazva s szintén megható epizodot képezett, midőn a 90 éves Simai a számára külön tartott karszékben elhelyezkedvén mint egy új Simeon remegő ajkkal mondá: „Lelke nyelvén lebeg már elszállásra, de jött Selmecezről láthatni rég várt intézetét nemzetének.“

Nincs elég terünk s nem is ily vázlat föladata léptennyomon követni s följegyezni az akadémia gyarapodását, pénzereje és tekintélye növekedését s minden irányban áldásos működését, melyet csak a világosi katastrofára következett gyászos viszonyok zavartak meg fölforgatván életrendjét, szaporítván terheit, szibbasztván testületi erejét s méltó aggálylyal töltvén el az iránta érdeklődő hazafiakat; az akadémia azonban jól tenné, ha az elszórt adatokat összeszedve illetékes toll által megíratná a nagy közönség számára is kimerítő élettörténetét.

Minket a térszűke a befejezés felé sietni kényszerít. Csak egy pillantást akarunk még vetni az 56-ki közgyűlésre, mely tizenegy évi megszakítás után csatlakozván az előbbiekhöz emlékezetes s egy-szersmind forduló pont az akadémia működésében.

Mindnyájan frissen érezzük még a fölemelő benyomást, melyet ez esemény akkorában a kedélyekre gyakorolt s melynek utóhatása alatt az akadémia egy milliót érő palotához s egy millió fto megahaladó (1,110,000 ft.) alaptökéhez jutott.

Roppant közönség gyűlt össze kitűnő lelkesedéssel s riadó éljenekkel fogadva az új elnököt s kissé hideg, de ünnepélyesen komoly és méltóságos beszédét, melyben miután egy fájó tekintetet vetett a multra s egy forró könyvet, egy szívrvázó fölkiáltást szentelt Teleky József, Széchenyi és Vörösmarty emlékének, az akadémia feladatát a jövőben szabatosan formulázta e néhány sorban: „az akadémia tiszte eléje tűzött körében és amennyiben tőle függ odamunkálni, hogy meg legyen szerezve a magyarnak az, minél többet bár mily körülmények közt elérhetni józanon nem remélhetett, de minél kevesebb után törekedni önérteténél fogva képtelen és ez nem egyéb mint: a nem nagyszámu magyarnak értelmi és erkölcsi kifejlődésén és erején alapuló nagy és valódi súlya.“

Utána az érdemkoszorús titkár, a magyar irodalom egyik oszlopa Toldy Ferencz adta elő vonzó összeállításban s geniálisan rendezett beszédben az akadémia munkásságát és visszontagságait onnét, hól a nyilvánosság teréről a mostoha idők által leszorítva zajtalannul haladt tövisrakott pályáján előre. Kényszerűségből leplezett, de azért kiérezhető fájdalommal említé, hogy „azon szerkezet, mely hazánkknak az utóbbi évtizedben jutott a magyar akadémia állását is megváltoztatta a hatalom irányában. Egyleti törvény keletkezett, melyhez kívántatott az akadémia alkalmazkodása is.“ Nem szivesen nyúlt az akadémia a fertály század alatt erős megállapodást nyert intézvényekhez, de mivel ezt elkerülnie nem lehetett, igen bölcsen tevé, hogy ez alkalommal nem pusztán az új törvény követeléseit betöltésére szorított. Új elvek oltattak a régi fába a régi alak kimélésével: az osztályok illetékessége; a havi összes üléseknek az egy választási és jutalom ügy kivételével azon hatósággal felruházása, melylyel

azelőtt csak a nagygyűlés birt; a kötelezett vidéki rendes tagság eltörlése; s a rendes tagok számának az osztályok szükségéi szerinti beosztása. Ezen elvek által a tudomány a szavazat fölébe lőn állítva, az egyedül nagygyűlésileg, tehát évenként csak kéthétig létező akadémiai permanenssé lett, az erők elv szerinti elszórása helyébe azok egyesítése lépett s a külön tudományok szükségéi és eszközei közt a helyes arány helyreállítása lehetségesített. Ezek az akadémia ö n r e f o r m o k pontjai mind, melyek legf. helyen legkegyelmesebben meg is erősítették mind.“ Elősorolta aztán az újonválasztott, mintegy 90-ré rúgó tagok lajstromát s a jelenlévők zajos éljenei közt tudatá, hogy „segédjegyzővé egyhangulag Csengeri Antal lőn megválasztva,“ azon derék, tudós, hangyaszorgalmú férfiú, kinek érdemei azóta Deák Ferencz indítványa folytán az akad. jegyzőkönyvben minden időkre őriztetnek. Végül a nemeslelkű Sina b. levelét olvasá föl, melyben az 80,000, mondd : nyolczvan ezer ftnyi ajándékkal lepte meg a tudós társaságot.

A lelkesedést e gyűlésen tetőpontra emelni Eötvös b. emlékbeszédének volt fenntartva, melyet Vörösmarty fölött mondott, a barátság által inspirált lángelme velőt — szivetrázó hatalmával.

Záradékol aztán a sok éven át felgyűlt jutalomdíjak osztattak ki s e szép mozzanat felhangolólág győzte meg a jelenlévőket, hogy irodalmunk a sötét napok keservei között sem hanyatlott, sőt oly örökbecsű művekkel gazdagodott, mint Szalay László „Magyarok története,“ „A Hunyadiak kora,“ „Toldy estéje,“ „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra“, „A státus férfiak és szónokok könyve“ s. a. t.

S most letehetjük a tollat. Az akadémia azóta kifejtett munkásságára nézve bőven tájékozta a napi sajtó az olvasó közönséget, mely érdekeltségét a magyar tudomány képviselői iránt oly méltólag, oly nemesen tanusítá! Reméljük, hogy e magas célu intézet, melyhez megalapulása óta annyi emlék, annyi fényes név, oly kitünő eredmények kötik a magyar embert — ezentul is vezére lészen a magyar közszellemnek örökké szeme előtt lebegtetve, zászlójára írva s minden erejével megvalósítani igyekezve egyik legméltóbb tagja szép szavait:

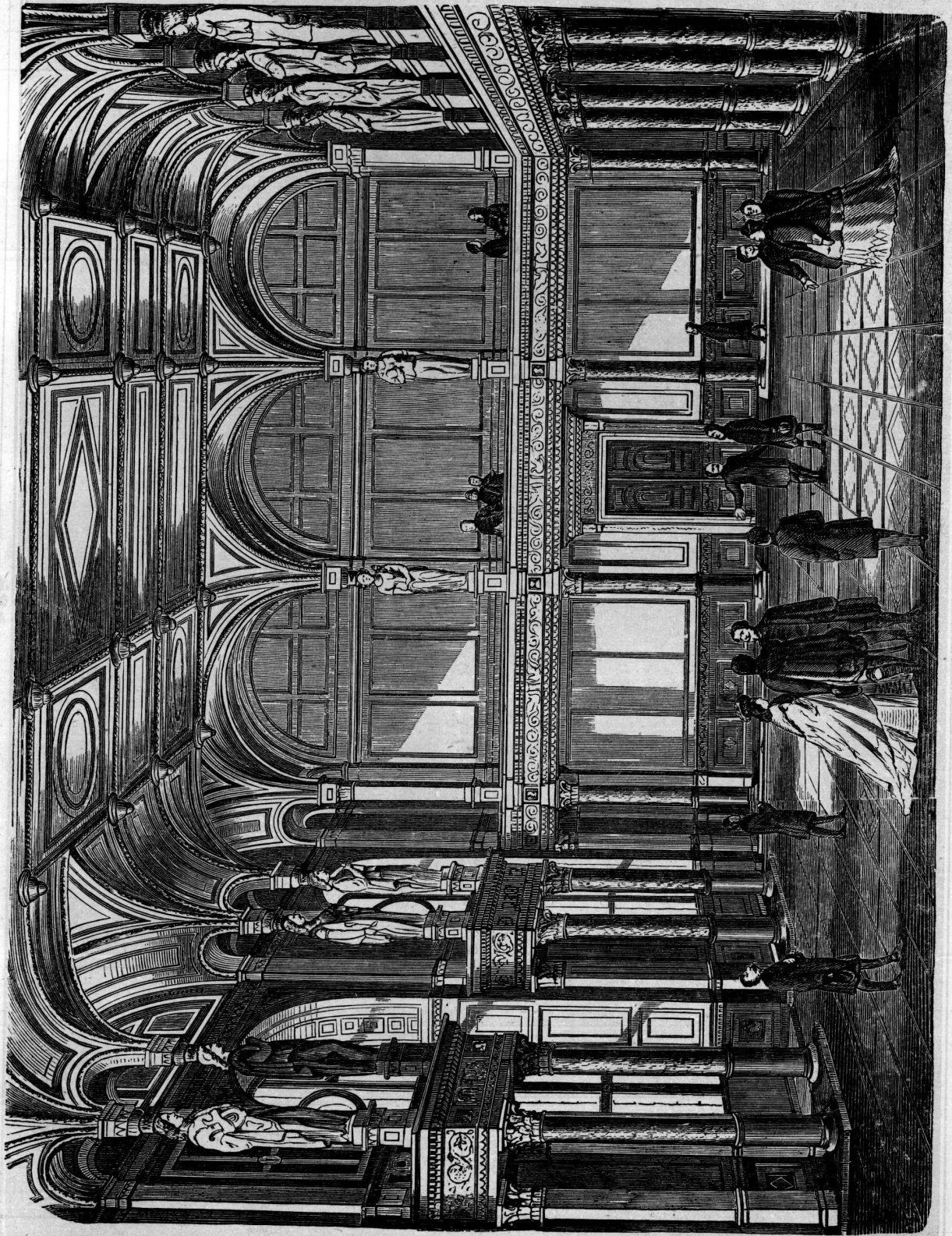
a nemzetet
a szellemharcok tiszta sugaránál
olyan magasra tenni, mint lehet.

ÁLDOR IMRE.*)

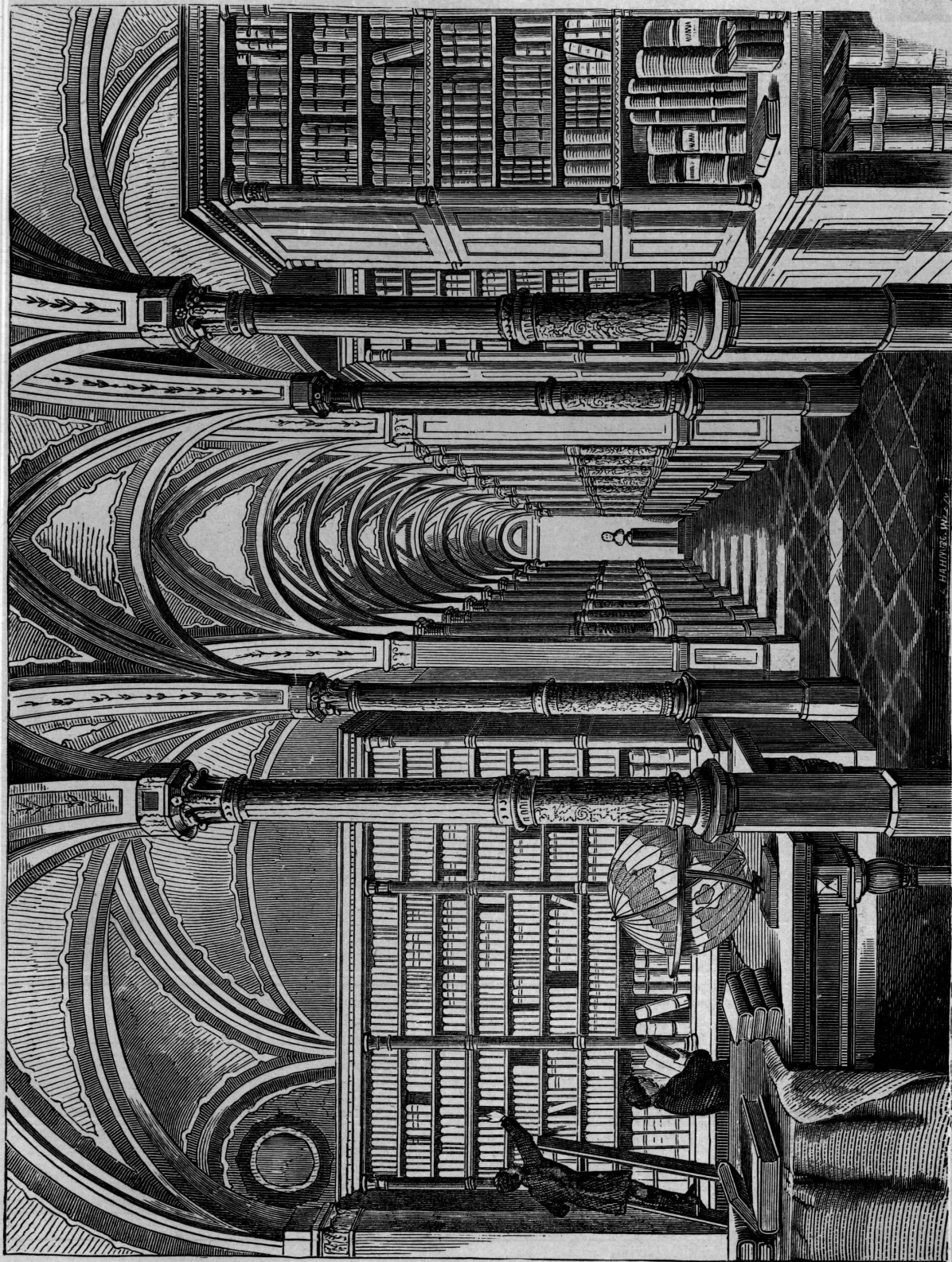
Az akadémia nevezetesebb halottjai.

Emlékkönyv lévén e munka, szenteljünk egy lapot az emlékezetnek is azáltal, hogy följegyezzük azon kiválóbb szerepű, nevezetesebb tagok neveit, kiket a halál kérelhetlen szigora ragadt ki e diszes testület kebléből. Az első veszteség 1830-ban Kisfaludy Károly volt! 1831-ben Kazinczy Ferencz húnyt el! 1835-ben. Humboldt Vilmos. 1838. Kölcsey Ferencz! 1839. Horváth Endre, Guzmics Izidor. 1841. Budai Ézsaiás. 1842. Gr. Dessewffy József. 1844. Kisfaludy Sándor! 1845. Bacsányi János. 1846. Vajda Péter, Kis János. 1847. József főhg. a nádor! Pyrker László. 1849. Pécely József. B. Perényi Zsigmond! Degerandó Ágost. B. Wesselényi Miklós! 1851. Döbrentey Gábor titkár. 1852. gr. Ciráky Antal. Helmeczy Mihály. Jászay Pál. 1853. Garay János. 1854. Nagy Ignác. Schelling Frigyes. 1855. Teleky József gr. elnök! Vörösmarty Mihály! 1858. Bajza József! Császár Ferencz. Reguli Antal. 1859. Toqueville b. Humbolt Sándor. Macaulay Tamás. 1860. Széchenyi István alelnök!! 1861. Szemere Pál. Vahot Sándor! gr. Teleky László! 1864. Kazinczy Gábor. Szalay László titkár! Fáy András. Kúthy Lajos. Madách Imre! Hamvaikra áldást a nemzet mondott, mely neveiket a dicsőséget megillető kegyelettel említi s említeni mindig!

*) Források: Az Akadémia évkönyvei és jegyzőkönyvei. A Magyar költészet története, és A magyar irodalom kézikönyve Toldy Ferencztől. A M. Akad. 1858-ki közülésének külön kiadványa.

DISZTEREM AZ AKADEMAIAI PALOTÁBAN.

AZ AKADEMIA KÖNYVTÁRÁ

Az akadémia palotája, diszterme és könyvtára.

(Három képpel.)

Köztudomású dolog, hogy az 1858-ik év december 15-én a magyar Tud. Akadémia tíz évi szünet után tartotta ismét első ünnepélyes közgyűlését, melyen első elnökeül gr. Desseffy Emil, alelnökül pedig b. Eötvös József választották meg.

E gyűlésen egyszersmind kimondatott azon régérett szükség, miszerint az Akadémia tőkéje gyarapitassék és saját házzal láttassék el.

A nemzet megérté az ügy fontosságát, úgy hogy az elnök gróf már az 1859-ik év december havában körlevelet bocsáthatott ki, melyben a hazafiakat az Akadémia épületére való adakozásra szólítja föl.

A nemzet minden rangú és osztályú leányai és fiai oly lelkesen karolták föl az ügyet, hogy az 1862-ik év elejéig 800,000 forint folyt már be, mely összegnek $\frac{5}{8}$ része az Akadémia házának építésére, maradéka pedig a tőke gyarapítására lőn adakozva.

E fényes eredmény után, és minthogy az adakozások még később folytak, sőt még most is, midőn már a palota befejezéséhez közel áll, folynak szüntelenül, az határozottat el, mikép az eredetileg kívánt ház helyett, e nemzeti intézethez méltó palota a főváros egyik legszebb helyén emeltessék.

Ez alkalommal, valamint később a palota építése alatt Pest városa hazafias áldozatkészsége által tüntette ki magát az Akademiának, a lánczíd közelében a Duna partján fekvő 1304° ölnyi pompás telek felét ingyen, a másik felét ölenként 120 ft. csekély vételárért engedvén át.

E szép telek később a Duna gőzhajózási társulat birtokában levő még alkalmasabb, szintén a lánczíd terén fekvő helylyel cseréltetett föl, és részint adatott el, mely csere alkalmával Pest városa bőkezűségét ujjonnan az által tanusítá, hogy ismét 56° öl építő helyet ajándékozott az Akademiának.

Miután az Akadémia palotájának ügye bizosítva volt, Ferstel bécsi, Henselmann, Gerster, Frey, Ybl és Szkalnitzky pesti építészektől adattak be tervezetek, később pedig Klenze Münchenben és Stüler tanácsos Berlinben is tervrajzok készítésére szólítottak föl, és végre némi módosításokkal Stüleré fogadtatott el, és az előmunkálatok befejezése után a palota építése 1862. april 1-én kezdetett meg.

Az építést egy bizottmány vezette, melynek tagjai gr. Desseffy Emil, gr. Károlyi György jó excja, és b. Eötvös József voltak.

Az építészeti fővezetést Stüler tanácsos eszközlé, kinek helyettese Szkalniczky pesti építész és tanár volt, ki mellé ismét Ybl pesti építész, mint az építészeti bizottmány helyettese nevezetett ki művezető társul.

Az építkezés majdnem kizárólagosan hazai erők által eszközölteték, és az építő anyagok nagy részét is a hazai termékei képezék.

A palota 953° ölnyi telken áll, miután 272° öl a palota mellé és az Akadémia tőkéjének gyarapítására épült bérházra fordítottatott.

A palota 33° 4' 10" hosszú főhomlokzata a lánczíd terén van, mely előtt majd az Akadémia alapítója, a nagy Széchenyi István szobra álland, egy másik 26° 4' 0" hosszú homlokzat pedig a Duna partján és a harmadik 27° 0' 10" hosszú az Akadémia-utczában van.

Közepén az épület az oszlop-korlát (balustrade) nélkül 90" oldalrészei pedig 70' magasak, és egészen faragott kemény hazai homokkövel bélelvék.

A palota belső felosztása ez: a lánczíd-tér felől a középépület három nagy nyíláson keresztül szürke siléziai márványból készült 16 oszloppal diszített előcsarnokba juthatni, (ez oszlopok fejei fehér tyroli, talapzataik veres salzburgi márványból vannak); az előcsarnokból 12 márványlépcső 15' széles karzatszerű folyosóba vezet, melynek középtengelyén a szürke Karstmárványból készült lépcsőzet kezdődik, e folyosótól balra a könyvtár helyiségeibe jutunk, melyek egy nagy közolvasó-terem- és két kisebb, az Akadémia tagok számára berendezett olvasó-teremből, továbbá három nagy boltozott vasoszlopokkal ellátott könyvtári teremből a Duna partján, egy igen nagy udvari teremből, előcsarnokával és végül egy régiságtári teremből állanak (l. a képet.)

A folyosótól jobbra három gyűlés terem, az egyes szakosztályok számára, és egy vegytani műterem van, mely helyiségek egy kis előcsarnok által — melyhez kocsin is juthatni, — vannak összekötve a nagy folyosóval.

A palotának az Akadémia-utczai és az udvar földszinti része a könyvtárnak lakását és az átjárást a bérházba foglalja magában.

A főlépcsőzet, melynek középső főkara 13' 6" hosszú márvány lépcsőből és két mellékara 9' 6" hosszú lépcsőből áll, az első emeleti folyósóra vezet fel, a mely mintegy a nagy diszterem előcsarnokául szolgálván, a falhoz közel, szabadon álló jóni oszlopok által gazdagon van díszítve. Itt egyszersmind három szép pécsi zöld márványból készült oszlopos fülke tűnik föl különösen, melyek szobrok fölállítására szánvák.

E folyósóból két nagy és dús gazdagon díszített ajtón át a diszterembe lépünk, melynek karzata 24 salzburgi márványból készült oszlopon nyugszik.

A diszterem maga 16' hosszú, 9' széles és magassága két emeleten nyulik föl.

A márványoszlopok művakolatilag (stucco) díszített gerendázása fölött, minden oszlopon Karyatidák vannak, fiókgerendázat hevederei nyugszanak.

A díszterem mennyezete két hatalmas vas tartó közt tükör boltozatot képez, falai stucco márványból, az ajtók valamint a magas lambries-k mahagonfából valók, világítását öt oszlop által elosztott nagy ablak eszközli, melyek az egész terem hosszába elnyúló erkélyre vezetnek (l. a képet.)

A nagy terem belső díszítése, főképp a rendelkezésre volt összeg aránylagos csekélyisége miatt nem eszközöltetett oly nagyszerű mérvben, a mint a terem többi részletei megkívántatnák, de reményljük, hogy idővel anyagi gyarapodásunk folytán, fognak nemes szívű egyének találkozni, kik egyes fresco képeket a tudomány történetéből fognak felajánlani, és így a diszterem karzatának feletti falai frescokkal leendek fedve, s csak akkor fogja ezek által méltó s teljes díszét megnyerni.

Ez első emeleti folyosótól balra vannak: egy nagy terem a természettani osztályra, folyosóval fény kísérletekre, egy nagy előterem és 5' 4' széles és 7' 2' hosszú gyülesterem a hetenkinti rendes ülések számára; e teremnek boltozott mennyezete, valamint a falak is gazdagon vannak díszítve.

E teremmel kapcsolatban három nyílás által elválasztott más terem van a hallgató közönség számára

Az ülésteremhez csatlakoznak az első és másodolnók szobái, előszobával, az első titoknok szobája, a levéltár, továbbá az Akadémia irodája, a javitnoki helyiségekkel s egy külön lépcsővel ellátott bejárással.

Jobbra a folyosótól a lánczhíd-tér és az Akadémia-utczában a pénztárnok, továbbá szintén az Akadémia-utczára az első titoknok szállása van, mely az udvarról az irodához csatlakozik.

A második emeleten a diszterem karzatára vezető bejárások vannak, a folyosótól balra pedig a herceg Eszterházy-féle képtár helyiségének egy része, mely négy nagy teremből, oldalvilágítással, és egy másoló teremből áll. E helyiségeken kívül zöldes magyar márványból készült külön lépcsőzet vezet a diszterem felett levő herceg Eszterházy-féle képtár helyiségeibe.

A Duna partján és az udvarra vannak továbbá a Magyar képzőművészeti Társulat állandó műtárlatának helyiségei, a melyek egy oldalvilágítási és négy felső világítási teremből és előszobákból állanak.

A folyosótól jobbra az Akadémia-utczában a képtár-igazgatónak és a képzőművészeti társulat titkárnak lakásai vannak.

Még megjegyzendő, hogy a földszinten a kapus szállásán kívül még az Akadémia-utca homlokzatába egy mezzanin van betolva, mely a szolgák lakásait foglalja magában.

Az összes szállásokhoz külön lépcsőzet vezet.

Végül a középépületben, hová a képcsarnokból fölvezető lépcsőzeten juthatni, a disztermen keresztül, a nagy folyosón és a főlépcsőcsarnokon át juthatni, — vannak: a főtermek a herceg Eszterházy képtár fölállítására, melyek négy nagy, fölülről világított terem és öt, oldalt világított fülkéből állanak, melyek a 2-od emeleti teremmel együtt összesen 15000 □ láb képfalterületet képeznek.

Megemlítendő még, hogy az egész épület alapja az utcai kövezet alatt majdnem 5' mélységre van letéve, minek következtében az épület alatt pompás raktárak és pinczék léteznek, melyek a Duna alsó kőpartjával két alagút által kötvék össze, s előnyös föltételek mellett bérbe adhatók.

Az épület külsejét illetőleg meg kell említenünk, hogy mind a három homlokzat a legnemesb renaissance stílusban van építve, és egészen kemény homokkővel befödve. A középépület oszlop talajai alól gazdagon díszítvék, és minden második oszlop közt a talapzat zöld magyar márványal van kitéltve, valamint a diszterem nagy ablakai fölött is Geniek által tartott márvány-iránytáblák vannak fölállítva, míg a középső ablaknyílás fölött a magyar czimer dombor műben látható.

A legfelsőbb emelet ablak mélyedései, mint szintén a balustrade kettős telepei is, márvány betételekkel vannak ellátva; — a középépület szögleteinek koronáit szárnyas Sphynxek képezik. A legfelsőbb emeleten minden második oszlop közt, mélyedésekben hat szobor van elrendezve, melyek az akadémia hat osztályát jelképezik, mint: a Jurisprudentia, Physiographia, Mathematica, Philosophia, Philologia és Historia. — A dunai homlokzat közepén négy más szobor van elhelyezve, és pedig az Archäologia, Poesis, Cosmographia és Politica szobrai.

Az egész épület hat szögletén végül hírneves férfiak szobrai állanak, és pedig a lánczhíd-térre: Raphael és Révay, a Dunára: Newton és Galilei, és az akadémia-utczára: Leibnitz és Descartes, e szobrok igen nagy elevenséget kölcsönöznek az épület profiljának. E szobrok Wolff tanár és más berlini művészek készítményei.

Az épület szögletei ezen kívül a balustrade talapzatán álló hatalmas candelabre által vannak kiemelve, a középület a relieffriese és más gazdag díszítések által igen kitűnő.

Megfontolva, hogy az 1862-ben kezdett épület, alig három év alatt a használatnak átadható, és e mellett figyelembe véve, a sokféle complicált föladatot, melyeket meg kellett oldani, — az építészeti tevékenység eredményével meglehetünk elégedve, és az épület díszes, szép emlékéét fogja képezni gr. Széchenyi István, az akadémia alapítója, — az építési bizottmány fíradhatlan, erélyes munkássága és legfőképen a nemzet nagylelkű hazafias áldozatkészségének !*)

DALLOS GYULA.

Herczeg Eszterházy Pál és az Eszterházy-képtár a magy. tud. Akadémia palotájában.

(1 képpel.)

Ha a tudományok és művészet pártolása minden művelt országban a gazdagok és előkelők egyik legszebb erényének tartatik, minálunk annál ragyogóbb fényben tündököl minden egyes tett, amely a tudományok és művészetek haladását előmozdítja, minthogy még aránylag keveset birunk és nagy erélyvel kell törekednünk, hogy a hiányokat pótolhassuk.

S különösen hálás szívvel kell fogadnunk minden adományt és intézményt, mely a hazai művészet előmozdítására czéloz, mivel e téren — valljuk meg őszintén — legszegényebbek vagyunk.

Herczeg Eszterházy Pál ő excija azon nagylelkű elhatározása, mely szerint nagybecsű képtárát a hazába szállítva az Akadémia palotájában fogja őriztetni, nemcsak a hazában, hanem Bécsben is nagy sensatiót gerjesztett.

A hazában lelkesedéssel fogadták az örvendetes hirt, mely a hazai művészet egyik főtenyezőjét képezendi, Bécsben mélyen fájlalták a nagybecsű műkincs elvesztését.

Közelebb meg az ősz herceg e nemes tettet még azzal tetőzte, hogy e képtár szállításának és elhelyezésének költségeit, melyek több ezer forintra rúgnak, szintén ő viseli.

A herceg, aki eddig is bőkezű pártolója volt a művészetnek és tudománynak, ezen nemes elhatározás által örök hálára kötelezte a magyar művészetet, és neve a magyar Akadémia történetével a legszorosabban van összefűzve, mint-hogy a nagybecsű családi képtár és műgyűjtemény a magyar tud. Akadémia egyik legérdekesebb részét képezendi, és képzeletünk már most szemünk elé varázsolja azon szép időt, amidőn boldogabb napokat látand nemzetünk, a hazai irodalom és művészet fölvirágozván az Eszterházy-képtár másoló-terme valódi műiskolájává leend ifjabb művészeinknek, a képtár pedig a hazai és külföldi műbarátok folytonos gyűlhelye.

Az ősz herceg fényes életpályája sokkal ismeretesb, semhogy itt újra le kellene azt írni; londoni nagy követsége és rendkívüli követsége a szent-pétervári udvarnál még sokáig fognak a kortársak emlékezetében élni.

Itt csak azon adatokat emlitjük meg, melyek fényesen bizonyítják, hogy ha bár a herceg pályája őt többnyire külföldön tartá: a haza nemes ügyeiről sem feledkezett meg. 1848-ban az első magyar miniszterium tagja lett. A külügyi tárczával bízták meg, melyre ő mindenestre a legalkalmasabb egyén volt.

A forradalom után nemsokára egyike volt azon főuraknak, akik a mellőzött magyar nyelv és nemzetiség érdekében kérvényt irtak. Ujabbán is minden közintézetünk bőkezű pártolója.

Ezelőtt néhány évvel becses történeti munkát adott ki díszes kiállításban, nagynevű őse „Eszterházy Miklós, egykor Magyarország nádora“ életéről.

Tudjuk, hogy e becses mű boldogult Szalay Lászlónk tanulmányai folytán létesült, aki előtt a herceg a hazai történettudomány érdekében a legnemesebb készséggel nyitattá meg kis-martoni gazdag oklevéltára ajtait.

Az előszó, melyben a herceg e könyvet unokáinak ajánlja — mondja egyik életirója — a kegyelet és hazafiság meleg nyelvén van írva, és méltó koronáját képezi egy fényben és emlékekben gazdag, hosszú életnek!

Éltesse még sokáig az ősz férfit a magyarok Istene, hogy a haza boldogabb napjait is még láthassa!

—d—

Az e cikkhez szükségtelt adatokat Szkalniczky Antal építész és mű-egyetemi tanár ur szivességének köszönjük.

Stüler Ágost Frigyes.

(Arczképpel.)

Született 1800-ban Mühlhausenben s az elemi iskolák végzése után csakhamar a műépítészeti pályára szentelte nagyszerű tehetségét, mely pályán hervadhatatlan babérokot szerzett magának.

Schinkel nagyszerű szelleme a fiatal építésze azon időkben valamint egy szólván minden jelesebb azon korbéli művészre jelentékeny befolyással volt; ámbar Stüler a görög klasszikus művészet iránti forró tisztelete mellett csakhamar Olasz honnak renaissance, s középkorbéli műveit kiváló szeretettel tanulmányozván, egy a berlini iránytól némileg eltérő irányt követett s valóban ezen a részletek klasszicitassával párosult renaissance irányban találta fel Stüler szellemének leg-gazdagabb terét, ezen művei voltak remekeinek legjobbjai.

Stüler azon ritka egyének közé tartozott, kik nagy tehetség, fáradhatlan szorgalom, tevékenység, s szeretetreméltó jellem által mindenkinek becsületét s szeretetét nyerik meg.

Tehetségeinek fejlődésére s tapasztalatainak gyarapítására nagy befolyással volt az elhunyt IV. Frigyes porosz királyhoz való úgy szólván barátságos viszonya; a király maga nem kis mérvben jártas lévén a művészet terén nagy örömet talált az építkezésekben, Stüler lévén műveinek teremtője.

Ezen feladata folytán majd magányosan, majd pedig a király megbízásából több ízben hosszabb ideig tartózkodott Stüler Olasz-, Francia- és Angolországban, hanem szelleme mindig új és új eszméket tudott fel-eleveníteni.

Stülernek a királlyal igen sokszor előforduló diszítés munkálatainál volt legszebb alkalmá azon decorationalis erejét mind részletre mind színezetre nézve kifejteni, mely tehetsége őt a mostani kor építészetének élére állította.

Stüler továbbá hivatalos állásánál fogva mint porosz királyi főépítészeti tanácsnok s a király magán építészé, az egész porosz birodalom főleg templom építésére tetemes befolyást gyakorolt, minekutána a ministeriumban volt azon építkezési dicasteriumok főnöke azonkívül pedig mint a berlini építészeti egyetem igazgatóságának tagja ezen intézet üdvös hatásához tanításával is szintén járult.

Stülernek művei egyáltalában gazdag, de túlnemterhelt alalkatuak, kitűnő szép részletekkel, s a főhelyiségek, főhomlokzatok kiemelt kifejtése által jellemzetesek; és legyen szabad itt csak a legismeretesebbeket megemlíteni; u. m. több magánházak s uri kastélyokon kívül tevékenységének korábbi idejéből a Pezlebergi városház, a Majnai frankfurti gyönyörű Börze épület, Berlinben, a Sz. Márk, Mátyás, Jakab, és Bartholomeus templomok, később a királyi várkapolna nagyszerű kupolyája. A pompás új múzeum Berlinben. A Richart muzeum Cölnben. A Stockholmi muzeum, a Schwerini roppant nagyságu és gazdagságu hercegi palota Meklenburg Schwerinban, a Königsbergi univerzitás, a Pesti magyar Akadémia palotája, a Hohenzollern nagyszerű hercegi vár építése, ide tartoznak továbbá azon számtalan építkezések és renovatiok, melyeket mint udvari építész a potzdami és Sanssouci-i kir. kéjlakokban vezetett és tervezett, továbbá pedig számos nyilvános és magánépület mind Poroszországban mind egész Németországban elszórva. Legújabb tervezete, melynek foganatba vételét nem is élvezheté már, egy nemzeti képtár gyűjtemény épületé volt Berlinben.

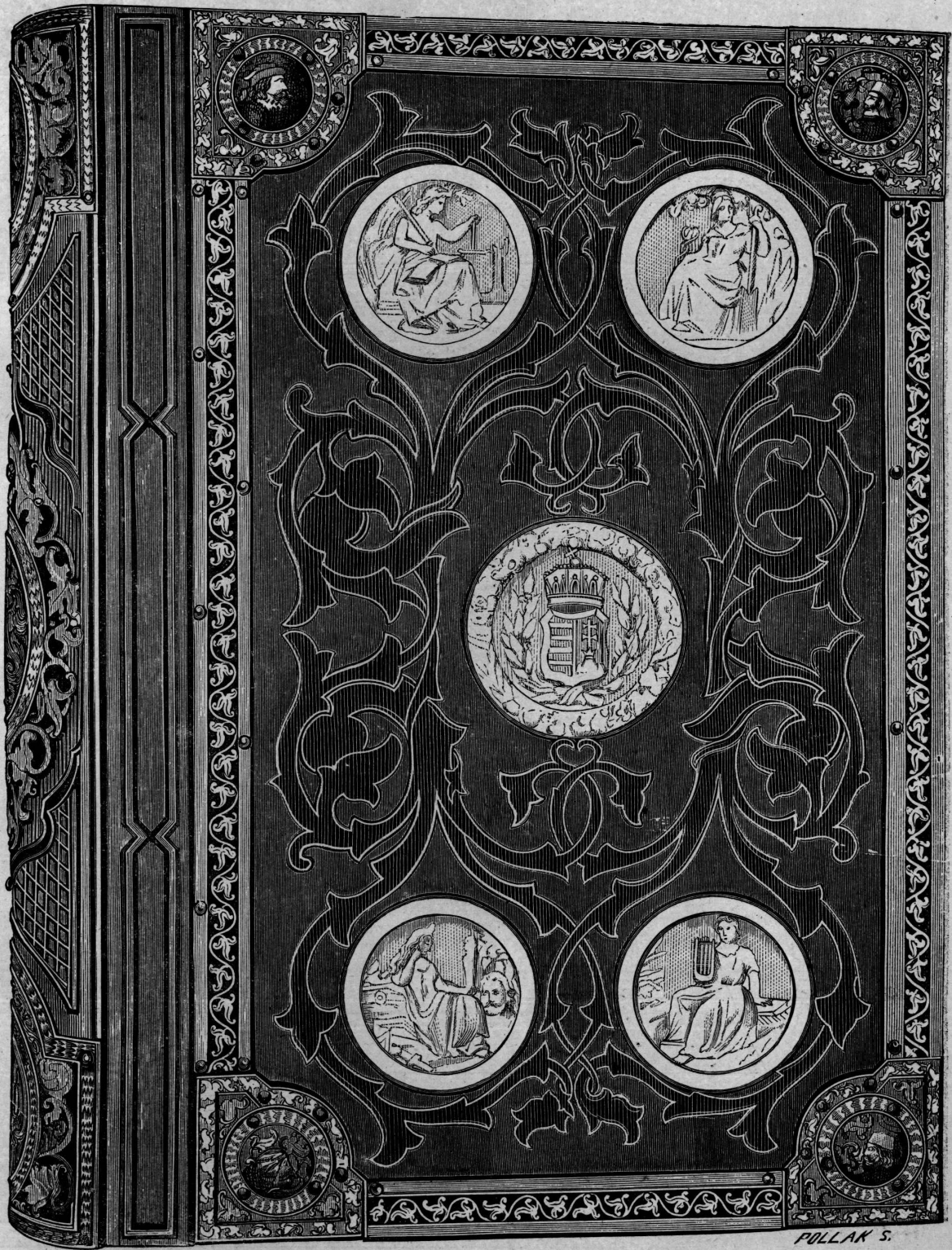
Stüler érdemei már életében el voltak ismerve, amennyiben méltó kitüntésekben részesült, tagja lévén majdnem minden európai művészeti egyetemnek és 13 magas érdemrend vitéze, és életének 65-dik évében, lankadatlan tevékenysége közepett barátjainak, tanítványainak és tisztelőinek őszinte sajnálatára elhunyt, kimulván vele a művészetnek egy nagy coripheusa, kinek művei a jelen kor műtörténetben mindig kiváló helyet fognak elfoglalni!

Skalnitzky Antal.

(Arczképpel.)

E jeles hazánkfia még most csak huszon kilenczedik évében van, s midőn ezelőtt öt évvel visszatért a külföldről már onnan, hol oly nagy a versenyzés oly kitüntetésekkel jött közénk, minőkben huszonnégy éves ifju ritkán részesül. Kitűnő építészeti tehetségéről most már több kész építmény és tervezet saját hazánkban is tesz tanuságot.

Skalnitzky Antal született 1836-ban Lakon Baranyamegyében, Pécselt 5 évig az ottani Gymnasiumot látogatta, s onnan Prágába menvén ott a felreáltanodában 3 osztályt végzett. — Innen Bécsbe ment, hol a Polytechnikumot végezvén, 1857-ben Berlinbe ment az ottani építészeti egyetemen magát kiképezendő. — Berlinben 2 évet töltött 1857. őszétől 1859. őszéig; 1859. tavaszán először lépett fel nyilvános pályázatnál és, ugyan Bécsben az eddig már fölépült Rudolfsstiftung nevű kórház tervezeténél, mely alkalommal Schmieder barátjával együtt készített tervezete 23 pályá iv közt az 1000 frtu második díjat nyere el. — Ugyanazon év nyarán pedig Majnai Frankfurtban 26 pályáiv közt a 200 arany értékű első díjat nyerte az ottan épült Saallon nevű vigadó tervezetivel. — Frankfurtból Berlinbe visszatérve, az építészeti egyetem ezüst éremével tiszteltetett meg, és pedig mint első külföldi részesült ezen meg-tiszteltetésben. — 1859. ősszel elhagyván Berlint, Franciaországba utazott, hol 1860-iki octoberig tartózkodott

POLLAK S.

AZ AKADEMIAI ARANYKÖNYV CZIMTÁBLÁJA.

AZ AKADEMIAI VENDÉBKÖNYV CZIMTÁBLÁJA.

időközben bejárván az egész Francia- és Angolország kis részét, míg már ezelőtt fele Olaszországot volt alkalma látogatni, s műremekeit tanulmányozni. — 1860. octoberben hazájába visszatérve, megengedett neki az Akadémia pályázatának alkamával egy tervet benyújthatni, melyért 100 arany díjat nyert, később pedig Stüler berlini udvari építész terveinek elfogadása után, mint ez utóbbinak tanítványa, az akadémia palotája tervezetének kivitelével bízott meg, mit szerencsésen véghez is vitt. — 1861-ben a debreczeni színház építésével bízott meg, és azt végre hoszas építési szünet után 1865. octóberben bevégezvén már meg is nyitattott. — 1863-ban a debreczeni kis templom újra építésére tervet készített. 1861 óta honunkban, főleg birtokosainknál több épületet emelt s végre 1864-ben a budai József műegyetemnél mint a mű- és vízi építészet r. tanára neveztetett ki, mostani állása mellett is mind magány építészeti, mind nyilvános építkezéseknél igyekszik közreműködni.

Az Akadémia elnökei.

Csak a közszokásnak hódolunk, midőn Teleky J., Dessewffy Emil és Eötvös József arczképeihez néhány sor szöveget is írunk. A tárgy maga épen nem szükségesli.

Nincs e hazában mivelte ember, ki e három fényes nevet nem ismerné, sőt a köztisztelet oly magasra helyezte azokat, hogy a távol külföld is látja és — csodálja.

Egyik: Teleky József-é már csak a sírkő hideg lapjáról hinti fényét a nemzetre, mely kegyelettel és a lángészt, a jellem nagyságot és példás hazafiságot megillető hódolattal veszi azt körül; a más kettő azonban lobogó és vezérfáklya gyanánt szerepel még akadémiaián élén, közéletünk mozgalmaiban s mindenütt, hol a nemzet aggódva, kételkedve vagy lelkesedve tör előre a nagy cél felé, mely nem egyéb, mint: Magyarország jövőjének megalapítása új irányok felkarolása vagy régi vívmányok biztosítása által.

Iveket kellene megtöltenünk, ha nem általános munkásságukat, hanem csak az akadémia körül szerzett érdemeiket akarnók is elősorolni, s jogszerűleg méltányolni, de míg e szép és hálás feladatról lemondanunk kényszerít ez emlékkönyv céljában gyökerező terjedelme, másrésről föl is ment attól a minden szónál többet mondó tény, hogy hazánk e dicső jeleseit s eredmény-koszorús pályájukat az egész ország szívébe zárva hordja és ünnepli.

Nincs tehát egyéb teendőnk, mint — Teleky babérrakott sírjára az emlékezet egy forró könyvet hullatva — nagysága szemléletén felgyult lelkesedéssel fordulni méltó utódaihoz s hangot adva az országos érületnek egész szívvel és lélekkel harsogtatni egy hatalmas „éljént“-t akadémiaián jelen elnökei: Dessewffy Emil és Eötvös József!

Egy fényes mozzanat az ipar terén.

Midőn a nemzeti közművelődés magasabb lendületet vesz: a nemzeti háztartás minden ágazatai kivétel nélkül nyerne fontosságban és jelentőségben. A természet által kiszabott rend szerint a szellemi téren, az irodalom és művészet körében hamarabb, először szokott jelenkezni ez emelkedés és törekvés a függetlenség és tökély felé, de rövid idő alatt az ipar s a társadalom minden rétege bevonatik a mozgalomba s a haladás nagy vágya megtalálja képviselőit ott is.

E fejlődési processus sok tekintetben de mentségül szolgáló okok miatt hátra maradt hazánkban a legközelebbi multban törtévé — a főnebbi igazság kimutatására nem szükség messze példákat keresnünk, s elég ha a jelen nemzedéket saját tapasztalásaira utaljuk.

Amily fontos életkérdés pedig ránk nézve a még be nem fejezett, sőt szélesebb arányokat csak most öltő ezen mozgalom fenntartása és elősegítése: ép oly méltányos s talán szükséges is az elismerés jóltévé szózatát hallatni azok irányában, kik annak élén állnak vagy kiválóbb szereplői.

Ez utóbbiak egyikét fogjuk önöknek Pósnér K. Lajosban bemutatni.

Ha igaz, mit a halhatlan magyar lantos, Petőfi oly szépen mond: „Minden Demosthenesnél szebben szól a tett,“ ha igaz — s pedig az — mit a lángelméjü b. Eötvös állit: Nem a czél, melyet kitüzött valaki magának, hanem az, hogy tántorithatlanul hív maradt céljához, adja meg becsét. A gyermek büszke lehet sikerrel fölépitett kártyaházára s oly nagygnak érezheti magát, ha előtte áll, mint B r a m a n t e magát sz. Péter templománál: ugy a férfiú, kinek életiratát adjuk — csakugyan büszke lehet.

Pósnér Károly Lajos 1822-ben Pesten született, s már tíz éves korában elveszté az apai szeretet őrszemét, az apai kar támaszát. Egyedüli öröksége: a gyermekszív öntudatlan, de azért nem kevésbé gyötrelmes fájdalma volt, melylyel az elhunyt porai fölé borult, továbbá a kötelesség, melyet ezóta oly nemesen teljesített s teljesít maig: t. i. egy jó anyáról és védtelen nővéreiről gondoskodni. Vigasztalása a — munka és küzdelem lón, s tán ennek köszönhető, hogy jelenleg: a férfikor teljében s fáradhatlan szorgalmának megérdemlett gyümölcse: a kényelem élvezésénél a munka mit sem vesztett becséből az ő szemében s aki az Erzsébettéren lévő pompás boltjába lép, a csin, gazdagság, rend mellett, mely

első pillanatra szembeötlik kellemesen érintendi a jelszó, mely a tulajdonos értelmes arcán, az egész berendezésen s a legutolsó jegyzőkönyvön is kifejezve látszik: „Éljen a munka!”

Igen: e díszes s a birodalomban méltó vetélytárs nélkül virágzó üzletet a munka hozta létre, a munka tartja fenn, a munka tette híressé és a maga nemében példányra.

1858-ban alapította Posner az első magyar körvonalzó s könyvkötő intézetet, mely az ő értelmes, buzgó s czélirányos vezetése mellett csakhamar oly hirre vergődött, hogy a birodalom minden pontján fiókraktárai nyitak, sőt a krimiai hadjárat alatt az angol hadsereget is ő látta el írószerekkel, miről az illető főparancsnokság külön dícsérő oklevelet állított ki, s abban meleg szavakkal méltatta Posner áruinak kitűnő voltát s szolgálatai soliditását.

Még nagyobb kitüntetés érte 1852-ben, midőn az osztrák császár és főséges neje fővárosunkban időzván Pósnernek a kelet számára készült s a nemz. muzeumban közszemlére helyezett áruit megtekinteni s legmagasb tetszésüket kegyelmes szavakban kifejezni méltóztattak. E fényes példa csakhamar visszhangot ébresztett mindenfelé s az elismerő oklevelek: a magyar helytartóság, a belügyi és kereskedelmi miniszterium, a budapesti, kassai, pozsonyi, debreczeni, kolozsvári, temesvári s más jónévű kereskedelmi kamarák részéről csaknem egyszerre érkeztek az érdemes iparoshoz, a legméltóbb piedstalt szolgáltatva polgári érdemei önalkotta oszlopához.

Ekkor viradt fel a londoni világműtárlat emlékezetes ideje, hol a világ minden pontjáról összegyűlve nemes versenyre szálltak a század vitézei a kor szellemében s a béke fegyvereivel. Harmincezer harcos állt a sikon de csak 2000 nyert — jutalmat, s ezek közül ismét csak 300 részesült azon hízegő kitüntetésben, hogy díjkoszorus munkáik a legjelesb angol művészek által lerajzoltatva s egy diszalbumba foglalva a királynőnek örökemlékül átadva lőnek.

A jelesek, irigyletek e kísded, de fényes nevekől font koszorujában volt a Posner K. Lajosé is. Térszűke miatt az általa kiállított tárgyak közül csak kettőt említhetünk: az „arany könyv“-et és a „vendégkönyv“-et, melyek művészi magas becsére nézve hazánk legtekintélyesb politikai közlönye, a „Pesti Napló“ így nyilatkozott:

Pest, január 20-kán. Ma reggel nem mindennapi élvezetben részesültünk. Posner Károly Lajos ur szíveségéből alkalmunk volt megtekinteni azon csodakönyvet, melyet nevezett derék hazánkfia, a kinek nagyban és kicsinyben virágzó papiros-kereskedését, s azzal egybekötött kereskedői-gyárát és vonalázó intézetét a bécsi-utca sarkán mindenki ismeri a fővárosban — a londoni világkiállításra készítetett. És e remekmű nem más, mint „a magyar tudományos Akadémia alapítóinak aranykönyve.“ Pósnér úr lelkét ugyanis nem elégité ki az eszme a tengereken uralkodó büszke Albion fővárosában oly művet mutatni fel, mely a hazai műipar és művészet frigyelülésének köszöni eredetét: a tényezők közül a költészet sem maradhatott ki, — az, mely a hármás bérc és a négy folyam honában, hála égnek mindig otthonos volt — a haza szeretet költészetete. Posner ur azt akarta, hogy e könyvben örökítenek meg nevei nagyoknak és kicsinyeknek, kik talentumaikat és obolusaikat oda vitték a haza oltárára, hogy a magyar nevet megörökítsék a tudományokban. Így lett a nemzeti intézeté a pompás köfüv, melyért a dús műkedvelő ezreket adna meg.

A pompás műben legelőször az arányok nagyszerűsége — lep meg, minőt e nemben még nem látnuk. A kötés sötét piros maroquin bőrben, szélein érc lemezekbe szegve; mindkét tábla szögletét négy rózsa jelölván, művészileg kivert ércből, melynek közepe egy egy fejet tüntet elő, a vezérek arczára emlékeztetőt. Az egyik tábla közepén egy finomul simított aranyozott domboru érczlap, melybe vésvék a czim: „Aranykönyv“ az ajándékozó, és a megajándékozott neve és az évszám. A másik táblán öt alabástromból faragott féldombornú látható: közepén Magyarország czimere koszorúval körítve; felül és alul allegorai alakok — a történelem, természetstudományok, művészet és költészet, vagyis az akademia működésének ábrázolói, mindenik művészi kidolgozással. A sarok nagy csinnal vert érclemezekbe foglalva, s hasonló levél-füzérekkel díszítve.

De nyissuk fel már egyszer az aranykönyvet — mondja tán a nyájas olvasó. Ne még, ne még! nézzék meg csak önök ama pompás aquarell festményt a levelek metszetén. A két kereszt- metszetet arabeszkkel körülvett virágbokréta ékesítik; a könyv metszetére hosszában, mely merész ivben homorura van kikanyarítva az első apostoli király koronázata van oda varázsolva, oly csinnal és könnyüedséggel, mely a művészetnek, s a műszerek tökélyének úgyszeretettel s kitartással párosulva az akadályok feletti fényes diadaláról tesz tanuságot.

A sötét piros fedelet felnyitva, zöld atlasz mezőn pihen meg a szem; azután következnek a czim lapok, melyek közül az első ábrázolja a Magyar akademia czimerét; egy másik pedig a haza oltárát állítja előnkbe, mely körül a haza minden népei egyes alakokban megszemélyesítve, minden különbség nélkül áldoznak, míg az egész csoportozat felett lebegő Pannonia áldólag tekint le a magasból. Azután jönnek az egyes lapok izletes arabeszk-szélezzettel, — felül az ország clenodiumaival, alul Magyarország czimerével, míg oldalán két felől a magyar koronához tartozó, vagy valaha ahhoz tartozott országok czimerei láthatók.

Mint értesültünk, Pósnér úr összesen négy darab könyvvel szándékozik magát képviseltetni a világ-műkiállításban, köztük egy vendégkönyvvel, mely a maga nemében szinte kitűnő lesz, s általa szerkesztett oly kereskedő könyvi táblázatokkal, melyek minden néven nevezendő ily könyvek rovatait kipótolják. Bármilyen legyen az aratandó siker, mi üdvözlőjük derék hazánkfiát, kiben nemcsak ügyességet és szakismeretet, de lelkesedést is találtunk hivatása iránt, — üdvözlőjük

annyival inkább, mert tudjuk, hogy az ő ösztönzésének, s az ő közremunkálásának köszönhetjük, hogy akademiánk nem sokára a magyar kereskedelmi műszótárt is megalapítandja.

Hasonló föltétlenül magasztaló sorokat idézhetnénk a „Pester Lloyd“ a „Pest-Ofner Ztg.“ s minden hazai lapból. Hogy e tollakat nem részrehajlás, nem nemzeti elfogultság vagy személyes lekötelezettség vezette: az angol juri ítélete s az angol sajtó egyhangu dicséretei bizonyítják. Így egy londoni nagy tekintélyű lap tárlati referense lelkesülve kiált föl e könyvek ismertetésénél: „A költészet és művészet geniuszai csodálatosképen magyar iparost ajándékoztak meg kegyökkel s a szerencsés férfi, e geniuszok által inspirálva oly mesterműveket hozott létre, melyek fényesen tanuskodnak, hogy a költészet és művészet szépen és sikeresen párosítható az iparral!“ A magyar névnek, a hazai iparnak szerzett becsületért ő felsége a Londonból visszatérő Posnert koronás arany érdemkereszttel jutalmazta.

Szólanunk kellene most még Posnerről, mint íróról is, kinek 1854-ben kiadott műve: „Az egyszerű könyvvitel-tan“ számos kiadást ért s közkezen forog, kinek legujabb munkája: egy a bennfoglalt velős cikkek miatt fokozott becsü emlekönyv (repertorium) nemcsak hézagpótló, de berendezés és kiállítás tekintetében egyszersmind mintaszerűleg jeles s ki az akademiánál a kereskedelmi műszótárt indítványozta s létrehozásánál ismert nyelvészünk: F o g a r a s s y - nak jelentékeny segélyére volt; szólanunk kellene magánmegbízásból készült munkálatairól, melyek közt első helyen áll a képviselő testület által Deák Ferencznek ajándékozott nagyszerű album s szólanunk kellene Pósnernak magánadokozásairól s emberbaráti jótékonyágairól is, de ezeket érdemek szerént méltatni másokra kell hagynunk, miután az akademiának ajándékozott, jelentékeny értékű két könyv volt tulajdonkép, mi e sorok írása s e helyen való közlésére alkalmat szolgáltatott.

E két könyv s azokkal Posner neve is addig fog élni, míg az akademia palota főnálland, s valahányszor egy érdemdús hazafi nevét az aranykönyvbe jegyzendik, valahányszor egy látogató a vendégkönyv hosszú névsorát saját kéziratával szaporítandja, meg fognak emlékezni a derék iparosról is, ki két évi munkát, s oly tetemes összeget szentelt rá, hogy az ország első tudományos intézete iránti benső tiszteletét e remekművekben műtassa ki.

ÁLDOR IMRE.

A magyar akademia palotájának megnyitására.

Hazám, hazám! kalászos téréd
Fölött sirhalmok domborulnak;
A vándor a ki arra téved
Visszaálmódja dicső multad!
A romboló csaták zenéje
Megdördül, messze harsog ujra,
A tábornót felgyúl az éjbe,
A harcros trombitáját fujja.

Minden bérczed a hír emléke,
Minden völgyed dicső sirhalma.
Nem pihent itt az alvó béke,
Szét lőn szórva lelked nyugalmá.
De a Duna véres hulláma
Babért táplált örök könyjével.
S történeted lombjának árnya
Jövő századok fölé ér!

S lelkünk kódéből föl-föllebben
A Hunyadiak szent alakja;
És a gyémántnál fényesebben
Hős Zrínyi Miklóst fölmutatja.
Halld a messze tenger moráját: —
Hogy panaszozza Ázsiának
A Rákóczy megtört siralmát! . . .
Hogy háborog, hogy zúg a bánat! . . .

De lezajlott a harc robajja,
A szent völgyek csöndben pihennek.
S bár a mult hangját egyre hallja
Más vágya van most a jelennek.
S míg küzdelemben kifáradtan
Hosszu álmat aludt a nemzet
Szólott egy hang a láng ajkakban . . .
Az orosz lány orosz lányt nemzett.
És a miliárd nemes eszme
Áthatott földet, menyinyet, léget.
A butaság álma ki veszve,
A lélekben örök szomj éget.
És az új isten nagy nevére
Fényes templomot építének . . .
Áldás szálljon a nép fejére,
Szóljon zsolozsma, zengjen ének.
Hadd füstölögjön szent oltára
A mindenható tudománynak.
Jövők kapuja ki van tárva,
A szív nagyobb nem kívánhat.
Bizony boldog, nagy lesz ez ország:
Multjában a harc dicsősége,
Jövőjét fényes eszmék hozzák! . . .
Oh, nem lesz soha, soha vége!!

ZILAHY IMRE.

Az akadémiai személyzet létszáma.

Elnökség és igazgató tanács (köztök 9 tiszt. tag.)	23
Tiszteleti tag helyben 14, vidéken 6, összesen	20
Rendes tag „ 32 „ 8 „ .	40
Levelező tag „ 82 „ 85 „ .	167
Külső levelező tag	68
	<u>295</u>

I. A nyelv- és széptudományi osztályban.

Tiszteleti tag helyben 2, vidéken 1, összesen	3
Rendes „ „ 7 „ 3 „ .	10
Levelező „ „ 15 „ 27 „ .	42
Külső levelező tag	14
	<u>69</u>

II. A philosophiai osztályban.

Tiszteleti tag helyben 1, vidéken 1, összesen	2
Rendes „ „ 3 „ 1 „ .	4
Levelező „ „ 7 „ 10 „ .	17
Külső l. „ „ — „ — „ .	—
	<u>23</u>

III. A törvénytudományi osztályban.

Tiszteleti tag helyben 6, vidéken 1, összesen	7
Rendes „ „ 5 „ — „ .	5
Levelező „ „ 9 „ 8 „ .	17
Külső l. „ „ — „ — „ .	7
	<u>36</u>

IV. A történettudományi osztályban

Tiszteleti tag helyben 1, vidéken 2, összesen	3
Rendes „ „ 5 „ 1 „ .	6
Levelező „ „ 16 „ 18 „ .	34
Külső l. „ „ — „ — „ .	26
	<u>63</u>

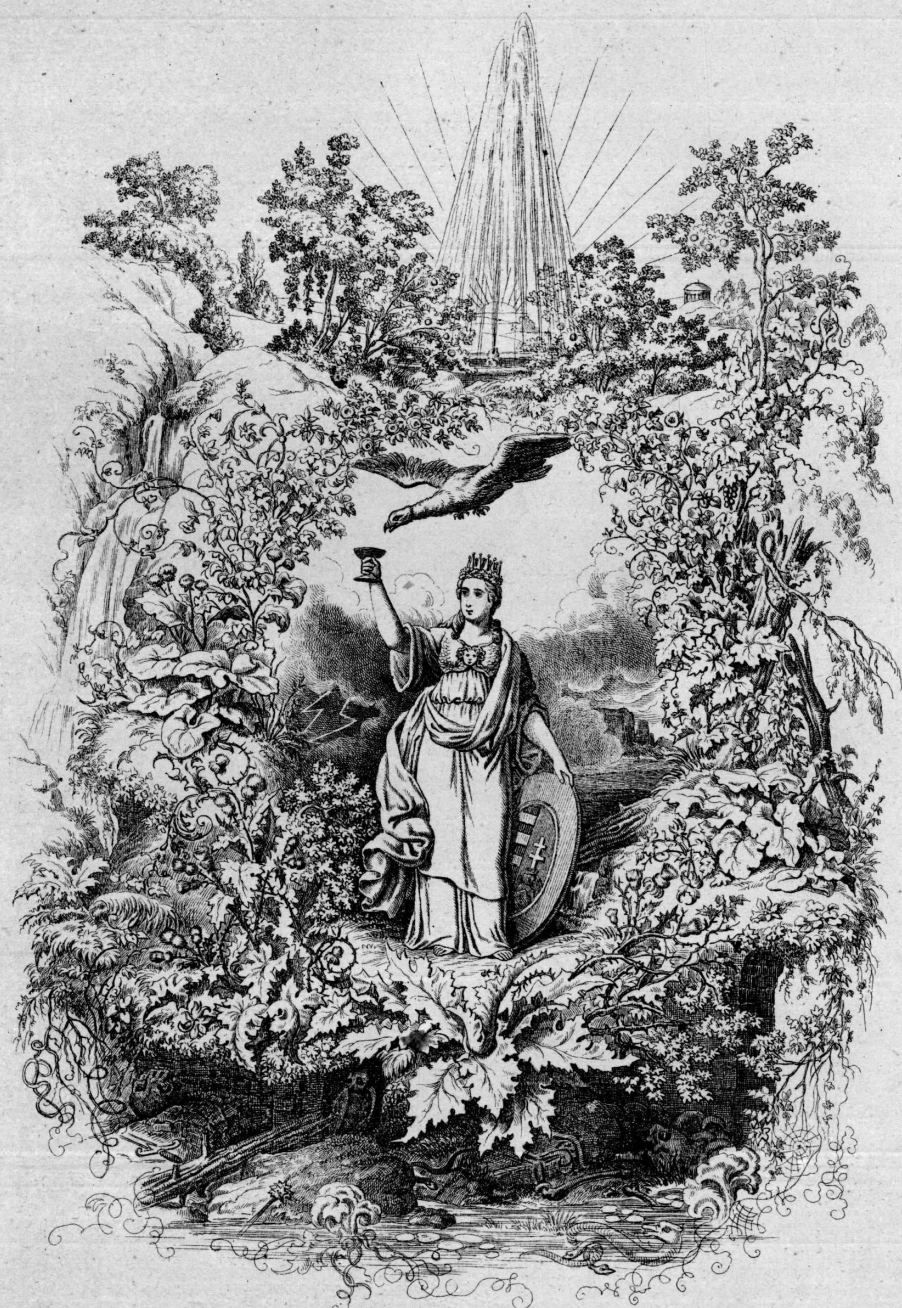
V. A matematikai osztályban.

Tiszteleti tag helyben —, vidéken 1, összesen	1
Rendes „ „ 6 „ 1 „ .	7
Levelező „ „ 7 „ 7 „ .	14
Külső l. „ „ „ „ .	7
	<u>29</u>

VI. A természettudományi osztályban.

Tiszteleti tag helyben 4, vidéken —, összesen	4
Rendes „ „ 6 „ 2 „ .	8
Levelező „ „ 28 „ 15 „ .	43
Külső l. „ „ „ „ .	20
	<u>75</u>

Alapszabályilag az igazgatótagok teljes száma: 25, a tiszteleti tagoké: 24, a rendeseké: 42, a levelezőké pedig nincs meghatározva.

A MAGY. TUD. AKADEMIA CZIMERE
Véber rajza után az akadémia aranykönyvéből.

Az akadémia aranykönyvének metszete.

„A HAZA OLTÁRA!”
Véber rajza után az akadémia aranykönyvéből.